

MAKKAI SÁNDOR
AZ ELÁTKOZOTT ÓRIÁSOK

NYOLC ELŐADÁS

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1928

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.hu>

TARTALOM

**AZ ELÁTKOZOTT ÓRIÁSOK.
EMBERI ÉS ISTENI MÉRTÉKEK.
FÖLSZABADÍTÓ KÖTELÉKEK.
EVANGÉLIUMI LAKÁSTÖRVÉNY.
A VIZZÉ VÁLTOZTATOTT TŰZ.
SZOMORÚ LAKODALOM.
A KICSORDULÓ POHÁR.
ISTENI IGAZSÁGTALANSÁG.**

Ezeket az előadásokat először a Kolozsvári Református Nőszövetség rendezésében és javára tartottam, férfiak és nők részére, 1928. január havában, a református theologiai fakultás dísztermében.

Ugyanezekről a témákról azután 1928. február, március és április havában Nagyenyeden, Székelyudvarhelyt, Tordán és Sepsiszentgyörgyön is tartottam előadásokat, mindenütt a helyi nőszövetségi tagozatok rendezésében és javára.

Az előadások eredeti alakja a közvetlen beszélgetés volt; szövegüket csak utóbb, gyorsírói följegyzések alapján állítottam össze. Mégsem akartam rajtuk egy gyökeres irodalmi átszerkesztést és stilizálást hajtani végre, mert valahogy úgy érzem, hogy ebben az eredeti alakjukat megközelítő formában jobban megörökítik azt, amit mondani akartam velük. A küzdelem nyomait hordják magukon, mert viaskodtak a lelkekkel, a lelkekért.

A könyv tiszta jövedelmét a Kolozsvári Református Nőszövetségnek ajánlom föl, nemes céljai szolgálatára.

Az Úr áldása legyen azokon, akik az előadások figyelmes és türelmes hallgatói voltak s azokon, akik olvasni fogják ezt a könyvet.

Az Úr 1928. esztendeje május havában.

Makkai Sándor.

AZ ELÁTKOZOTT ÓRIÁSOK.

Senki se várjon tőlem nagy és új dolgokat. Szerény és alázatos tolmács akarok lenni csupán. Előadásaim célja az, hogy az evangélium nagy igazságait, amelyeket mindenki éppen olyan jól tud, mint én, egy olyan fényforrásból világítsam meg, amely megláttatja azoknak örökkévaló újszerűségét.

A keresztyénségnek, értve alatta az egyházak s köztük a mi egyházunk keresztyénségét is, egy nagy baja van. Ezt az egy nagy bajt Idvezítőnk úgy fejezte ki, hogy „a só megízetlenült.” Pedig tudvalévő, hogy ha a só megízetlenül, semmire se való, mert egyedül a só az, amit nem lehet megsózni. A keresztyénség elvesztette az *ízét*: szokássá vált. Az emberek annyira ismerik és tudják az igazságot, hogy emiatt az élet ereje és ingere veszett ki belőle.

Nem új igazság kell tehát, hanem a réginek elveszett íze. Ezt az igazi, örökké új és friss ízet szeretném megéreztetni a keresztyénségnek. Pótolnom kell tehát a megízetlenült sót. Egyetlen hely van, ahonnan ízt, sőt kérhetek hozzá: maga az evangélium. Az evangéliumot kell visszaadnunk a keresztyénségnek, mert az veszett ki belőle.

I.

Máté evangéliuma 9. részében (9-13. v.) el van mondva, hogy Jézus, járása-kelése közben egy embert látott ülni a vámszedők asztalánál. Erről az emberről csak annyit tudunk, hogy Máténak hívták. Jézus, elmenőben rápillantott Mátéra s így szólt hozzá: Kövess engem. És az fölkelvén, követé őt. Bementek egy házba s az asztalhoz telepedtek. Egyszerre sok bűnös és vámszedő gyűlt oda. Természetesen a farizeusok is megjelentek, mivel ők mindig ott jártak, ahol Jézus, csak hogy nem vele, hanem ellene. Látván a különös lakomát, a farizeusok szörnyen megbotránkoztak a dolgon s megkérdezték a tanítványokat: Miért eszik ez a ti Mesteretek a vámszedőkkel és bűnösökkel együtt? A kérdésre Jézus felelt: Nem az egészségeseknek van szüksége orvosra, hanem a betegeknek. Elmenvén pedig, tanuljátok meg, mi az: Irgalmasságot akarok és nem áldozatot. Mert nem az igazakat hívogatni jöttem, hanem a bűnösöket a megtérésre.

Az emberek megszokták „tisztelettel” tekinteni az Isten Igéjére. Ez a szokásos tisztelet okozza, hogy számunkra ebben a történetben semmi föltűnő nincs. Nincs, mert nekünk a vámszedő, a farizeus, sőt maga a Megváltó is megszokott, üres, színtelen fogalmak, elveszett a történet levegője és reálitása számunkra. Pedig, ha visszaállítjuk ezt az eseményt a maga történeti levegőjébe, látni fogjuk, hogy az akkori közgondolkodás előtt páratlan esettel állunk szemben. Amikor Krisztus bűnösökkel és vámszedőkkel ült egy asztalhoz s velük lakomázott: a legmegbotránkoztatóbb tettet követte el. Mi Krisztus minden tettében egy fenségében kővémeredt isteni gesztust látunk s eszünk ágában sincs gondolkozni afelett, hogy mit jelentett akkor ez a magatartása a bűnösökkel szemben? Mondhatom, hogy a „kegyes és istenfélő” farizeusok szemében ez a cselekedet egy cseppet sem volt fenséges. Ellenkezőleg: az elképzelhető legnagyobb botrány volt.

Ebben a számunkra színtelen történetben Krisztus, mint forradalmár, forgatta föl a régi világot. Ez a történet egy régi világ és régi emberiség halála s egy egészen új korszak születése. Ki gondolná, hogy itt az evangélium nagy forradalma zúg el a szemünk előtt? És ki döbben meg rajta, hogy ez a nagy, szent forradalom a „*tisztességes*” ember, a „polgári” vallásosság ellen robbant ki a Máté házában? Krisztus, korának legtisztességesebb polgárai, a farizeusok ellen támad, hogy a polgári tisztesség formái közt megkövült és haszontalanná vált társadalomba a lélek bensőséges, szabad életét hozza be.

Krisztusnak ebben a forradalmi tényében az evangélium lelke nyilatkozik meg. Ez a lélek minden lehet, csak közönséges és szűkkeblű nem, sőt az evangélium mindenek felett élet-halálra szóló hadizenet a közönségesség és szűkkeblűség összes formái ellen. A farizeusi kegyesség szűk, lapos, közönséges, nyársatnyelt morálja volt az az átok, amelynek bilincseit megoldani, gonosz varázsát megtörni az isteni Ember elküldetett.

A forradalmak e földön a tűz, vas és vér jegyében szoktak kitörni. Csak egy forradalom volt, az evangéliumé, amelyik isteni bélyeget hordott magán, mert a *nagylelkűség* forradalma volt. A nagylelkűség az evangélium örökifjú szelleme s ez az ifjúság az ő lényege: soha nem áll meg egy helyben, soha meg nem csontosodik, soha szűkkeblűvé és kicsinyessé nem válik. Örökké ifjú, mindig új lélek: erő, öröm és diadalmas élet. Ez a szellem áll szemben a Máté történetében a kor uralkodó fölfogásával és „tiszteletreméltó” kegyességével és pedig életre-halálra.

II.

Hogy igazán megérthessük: mit jelentett Krisztus magatartása Mátéval szemben, tisztában kell lennünk azzal, hogy mi volt egy vámszedő a kegyes zsidó előtt? A zsidókat eltipró római hatalom a maga leghasználhatóbb eszközeit éppen a zsidók közül választotta és nyerte meg.

Ezek voltak a vámszedők, a publikánusok, akik arra vállalkoztak, hogy az elnyomó zsarnok által az elnyomottakra kirótt adókat és közterheket véreiken fölhajtsák s a hatalomnak beszolgáltassák. Az adórendszer akkor nem volt még olyan nagyszerűen és finoman kidolgozva, mint ma, sokkal egyszerűbben ment a dolog. A császár pénzt akart a provinciáktól udvartartása és költségei fedezésére. A prokuratorra bízta, hogy a kívánt összeget szerezzék meg neki. Azonban ennek is voltak szerény igényei, tehát a császárnak járó összeget a maga részéről is megtoldotta valamivel. Az így megállapított summát a légió tisztjeire bízta fölhajtás végett. Ezek a hódító urak persze méltóságukon alólinak tartották volna személyesen járni el a dologban, kerestek hát olyan egyéneket, akik hajlandók voltak ezt a piszkos munkát elvégezni. De érthető, hogy a légió tisztjeinek is voltak némi költségeik, amelyek természetesen ismét megnövelték a kirótt összeget. S a publikánusok, a nemzet fiai, akik saját véreik megnyűzására vállalkoztak, ilyen szép munkát szintén nem tehettek ingyen. Végül kijött hát az elbírhatatlan teher, amelyet tüzzel-vassal csikartak és préseltek ki a népből. Kit gyűlölhettek volna jobban a zsidó ember, mint a saját véreből való publikánust? Kire imádkozhatta ádázabb áhítattal az Úr haragját és bosszúját, mint a vámszedőre?

És ez a földhözvert, megnyűzott nép Messiást várta, Szabadítót. Az egész nép várta a Bosszúállót, de elsősorban és legforróbban a nép kegyes vezetői.

S ekkor jön Jézus, akiről mindenfelé szárnyal a hír, hogy ő a Messiás, a gyógyító és szabadító. Rendkívüli izgalom és várákozás fogadja, elsősorban a népvezérek, a farizeusok részéről. Eljött... és nem ment a papok, rabbik és farizeusok, a bölcs és szent emberek közé, hanem a publikánusokhoz!

Elmenőben megszólít közülük egyet: Kövess engem! Ez a tény nagyon csodálatos, teljesen elképzelhetetlen volt. De még sokkal csodálatosabb, ami rákövetkezett: az a vámszedő, aki kikacagta a szent hagyományokat, aki füttyült a vallásra, semmibe se vette a zsidók megjövendölt váradalmait és az isteni ígéreteket, aki már csak a pénznek s a bosszúnak élt, ennek a szelid rabbinak a szavára felkelt az asztaltól s otthagya a pénzt!

Mi hatotta meg ezt a vérszopót? A Krisztus *nagylelkűsége*, amellyel lehajolt hozzá s észrevette őt, aki mellett úgy ment el a farizeus, mintha levegő és pedig rossz levegő lenne.

De Krisztus nem állott meg ennél, hanem be is megy a Máté házába s engedi, hogy a többi publikánusok és bűnösök is köréje gyűljenek. Mert futótűzként rohan szét a hír, hogy Krisztus egy vámszedőhöz ment be, aki hívására követte őt. Minden publikánus kíváncsi volt: ki lehet az, akiért Máté otthagyta a pénzt? Mind összefutottak a Máté házába, Krisztus pedig leül és együtt lakomázik velük. Talán most már megértjük, hogy a kegyeseknek és szenteknek milyen fölháborító lehetett ez a látvány. Sietnek is ennek a méltó fölháborodásnak kifejezést adni. Jézus válasza pedig, mint egy mennyből aláomló szent forradalmi zászló ragyogó selyme, suhog fölöttük: Nem az egészségeseknek van szüksége orvosra, hanem a betegeknek. Irgalmasságot akarok s nem áldozatot. Mert nem az igazakat hívogatni jöttem, hanem a bűnösöket a megtérésre.

III.

Minden forradalomnak meg kell szűnnie, ha célját elérte. A nagylelkűség evangéliumi forradalma megteremtette a keresztyéniséget. Mi keresztyének vagyunk. Mi közünk hát ahhoz a forradalomhoz, amely a farizeusok ellen lángolt föl?

Sajnos, van közünk hozzá. Mert a mai keresztyéniség minden lehet, de nem nagylelkű. Legfőbb baja, hogy visszaesett abba a szűk és lapos közönségességbe, ahonnan egykor az embert a nagy forradalmár, az Isten Fia kiragadta. A mai keresztyéniség képe ennek a történetnek tükrében nézve veszedelmesen hasonlít a farizeusok által képviselt kegyességhez.

Kérdem: melyik keresztyén férfi vagy nő hív magához s ültet le asztalához olyan valakit, akit a társadalom megvet? Ki ül le egy asztalhoz, egy szalonban, egy társaságban azokkal, akiket a „Társaság” bűnösnek nevez? Hol van az a keresztyén társaság, amelyik túl tudja magát tenni az előítéleteken, melyek az embereket méltókra és méltatlanokra osztják meg? Ki tud fölül-emelkedni a szabályokon, amelyek a társaságban érvényesek? Ki vállalja az orvos szerepét, hogy ne az egészségesekkel barátkozzék, hanem a betegekkel? Ki az, aki nem fél attól, hogy a bűnösökkel való érintkezés által beszennyezi magát, vagy könnyelműnek mondják érte őt magát is? Kérdeztem, de nem akarok én felelni. Feleljen kiki magának.

Kétségtelen, hogy reánk, keresztyénekre csak egy mérték lehet irányadó és kötelező: amit maga Krisztus állított fel. S ha ez ellentétben áll életünkkel és magatartásunkkal, akkor a keresztyéniség beteg. Nagy baj, nagy bűn terheli: a *törpeség* átka. A keresztyéniség törpévé torzult bennünk. Időtlen és határtalan lehetőségekre rendeltetett s a legszűkebb és legközönségesebb korlátok közé nyomorítva tengi a törpék szerencsétlen és nyomorék életét.

De ezek a törpék igazság szerint: *elátkozott óriások*.

Mert a keresztyének lényegük szerint óriásokká teremtettek s mégis a törpék elátkozott életét élik. Csak egy hiányzik belőlük, de ezzel együtt minden: az isteni nagylelkűség.

Isten nem tartotta méltatlannak magához, hogy leszálljon erre a földre, pedig Isten és e föld között olyan szörnyű különbség van, hogy alig tudjuk elképzelni: hogyan is szállhatott le ebbe a fertőbe? De az Ő nagylelkűsége nem tartotta méltóságával összeférhetetlennek, hogy lejjön ebbe a szennybe és nyomorba, megszabadítani a világot. Ez a megszabadítás úgy volt tervezve, hogy Isten nagylelkűvé teszi az embereket és így fölszabadítja őket a törpeség átka alól. De az emberek sem akkor, sem ma nem akarják vállalni az óriások életét, jobban szeretik a törpeséget és gyáván megmaradnak a nyomorúságban. Nagyon kevesen csinálnak úgy, mint egy a törpék közül: Máté, aki otthagyta a pénzváltó asztalt s elment az óriás után, hogy követségében óriássá legyen ő maga is.

IV.

A mai törpe keresztyénség fölfogása szerint a vallás a tisztességes emberek közmorálja. Ez a fölfogás nem szereti az ellenmondást, a rendkívülit, a nagyszabásut. Megelégszik azzal, ha az ember megfelel a tisztesség és becsületesség átlagos mértékének, amely pontosan megszabja: mi illik és mi nem illik a társaságban. Mint tisztességes emberek, a keresztyének emelt fejjel járnak a világban és meg vannak elégedve önmagukkal. Tisztességük teljesen kizárja a megbocsátást, az irgalmasság nagylelkűségét. E koncepció szerint a vallás különben is csak a tisztességes embereké s arra való, hogy minden fölösleges izgalomtól megvédje az embert. A mai egyházak keresztyénsége előtt ez a „nagy” cél lebeg: mentsük meg az életet az izgalmaktól, tegyük szép csendessé a lelket, szorítsuk jámbor korlátok közé az életet, hogy ne legyenek zavaró kilengései s a szép arany középúton sétálhassunk bölcsőtől koporsóig. Hogy ez út két szélén, rettentő szakadékokban farkasok üvöltenek s a mélységbe rántják a védteleneket és vigyázatlanokat, az nem baj, azzal nem kell törődni, amíg a tisztességes elemek biztonságban vannak. Mi, tisztességes keresztyének békésen járunk a kimért úton, irgalmasságot nem akarunk, de áldozatot, azt hozunk az egyházért. És milyen nagy áldozatokat! Megfizettem a harminc lei egyházi adót, megvettem az Énekeskönyvet ötven leiért, pedig nincs is hallásom, ötször is elmegyek egy évben a templomba, kivéve ha nincs nagyon hideg, úrvacsorát is szoktam venni olyankor, mikor az öregapám is vett... de ezen túl mit akarnak még tőlem?... Keresztyén vagyok a magam szűk, de biztos korlátai közt. Gondom van rá, hogy gyermekeim „hófehér” ártatlanságban és rózsaszínű ködben lépeghessenek előre az aranyközépúton, bekötöm a szemüket a szeretetem kendőjével, hogy ne lássák a rosszat, ne tudják, hogy bűn is van a világon, „ideáлизmusra” nevelem őket, mert ez szép és tisztességes dolog.

Ilyen a mai tisztességes keresztyénség, amely eközben a legszívtelenebbül fölháborodik azokon, akiket az útszéli farkasok magukkal rántanak a mélybe s a legkönyörtelenebbül ítéli el őket. De a szívét mardosó láthatatlan mérges kígyókat, a könyörtelenséget és kárörömet nem veszi észre és keblén melengeti. Pedig ez a kígyóméreg rontja meg és pusztítja el a keresztyénség lelkét.

Sajnos, nem mondhatom, hogy a református keresztyénség bármiben is különb a másokénál s nem tarthatom semmivel sem jobbnak, mint a keresztyénségen egészen kívül álló pogányok életét. Azt kell megállapítanom, hogy az európai keresztyénség halálos betegségében a mi reformátusságunk sem képvisel egyetlen biztató jelt sem s egyetlen lépéssel sem viszi közelebb a gyógyuláshoz a mai emberiséget.

Ezért mindenkit figyelmeztetnem kell, hogy az evangéliumot az Isten nem azért adta, hogy azt teljes tisztelettel dicsérve, életünkől kirekesszük s tovább éljük a törpék nyomorúlt, önző, torz életét. Az evangélium arra való, hogy vele Isten fölszabadítson minket az elnyomórító bűn átka alól s lélekben óriássá tegyen.

V.

Mi kálvinisták vagyunk.

A kálvinizmus ugyanazt a forradalmat jelenti az egyház történetében, mint a Krisztus föllépése a zsidó kegyesség történetében.

A nagylelkűség életprogrammjának kikiáltását.

A kálvinizmus Krisztus szellemében arra vállalkozott, hogy a bűn által megkötözött törpe embert fölszabadítsa s újra lelki emberré, óriássá tegye.

Ez a föladat a legnehezebb, mert a református vallás szelleméből az emberek *önállóvá* nevelése következik. A kálvinizmus nem juhokat, hanem hősöket, nem vak szolgákat, hanem isteni embereket akar nevelni, olyan életre, amely a személyes felelősség öntudatán sarkallik.

Mi senkit se biztosíthatunk arról, hogy saját feladatát helyette elvégezzük, hogy nélküle is megszerezzük számára az üdvösséget. Mi mindenkit segíthetünk és támogathatunk az egyház testvéri hit- és szeretetközösségének áldott erőivel, de a bűnnel való harcát neki magának kell megvívnia s az üdvösséget neki magának kell átvennie az Úristen kezéből. Ezért nem lehet a kálvinista ember közönséges ember, mert feladatát óriáshoz szabták.

Az igazi keresztyén ember mindig nagy ember. Nagy, lélek szerint. Óriásnak kell lennie, mert a Sátán hatalmával csak óriások tudhatnak megbírkózni.

Hogy hova jutott a kálvinizmus, azt semmi sem mutatja szomoruban, mint az a tény, hogy mi is a törpeségnek ugyanazzal a szellemével állunk szemben, mint egykor Jézus Krisztus. A törpeség szelleme pedig nem tűri a nagylelkűséget s az evangéliumból éppen az evangéliumot írtja ki.

A szertartásos polgári keresztyénség gyáván alkalmazkodik a közszokásokhoz. Megengedhetetlennek tartja a bűnösökhöz való leszállást, mert az a meggyőződése, hogy a bűn beszenyeezi a hozzáérőt. Lehetetlennek véli az irgalmasság gyakorlását, mert az a véleménye, hogy az irgalmaskodás áldozatul veti az embert a szentimentális, érzelő könnyelműségnek. A nagylelkűséget megbocsáthatatlan tékozlásnak tartja. Nemhogy az élete központjává tenné, sőt ellenkezőleg a kislelkűséget bátyázza körül bölcs szankciókkal és ezzel zavarba ejti a lelkeket az evangélium igazi lényege felől. A szegény törpe keresztyén nem tudja, kinek higyen? Az evangéliumnak-e, amely azt kívánja tőle, hogy a betegek orvosa legyen, hogy irgalmasságot gyakoroljon és a bűnösöket megtérésre hívogassa, vagy az egyházi és világi közvéleménynek, amelyik óva inti őt a bűnösökkel való barátkozás fertőzésétől és az irgalmasság könnyelművé tevő szentimentalizmusától? Végre is odajut, hogy az evangélium „szép túlzásait” a mai viszonyok között nem szabad szó szerint venni s meg kell maradni a szertartásos imák és apró áldozatok keresztyéni nyugalmában. Hogyan is szállana szembe a társadalom hatalmas szellemével, mikor az öngyilkosság lenne?

Mélyen meg vagyok győződve afelől, hogy ez a szűkkeblű, tisztességes keresztyénség sokkal nagyobb ellensége a Krisztusnak, mint a megvetettek és bűnösök egész serege, mert a bűnöst megmentheti és meghódíthatja az Úr, de ezt a keresztyénséget, amelyik az *Ő szellemének* megoltója, soha. Hiszen a törpe nem is tudja, hogy mi a Krisztus lelke? Meg se tudja érteni a Krisztus szavait: Szeressétek ellenségeiteket. A törpéknek nem is kell a Krisztus. Mivel ellenségei a nagylelkűségnek, a Krisztus követelése csak izgatják őket. Nem tudnak mit kezdeni Vele. De mivel „keresztyéneknek” születtek, természetesen kell valamit kezdeniük vele. Evégből szeretnének valahogy alkura lépni és kiegyezkedni ötven százalékra a Krisztussal. Némely parancsát elfogadni, másokat nem. A nyilvános életben vallani Őt és keresztyénnek mutatkozni, a saját küszöbén belül pedig szabadnak lenni tőle. Mi köze a világnak ahhoz, hogy otthon, a saját házamban milyen vagyok? Nem elég, ha keresztyén vagyok ott, ahol mindenki lát s példát vehet rólam? Senki sem kívánhatja, hogy intim baráti körben ne mulathassak azokon a sikamlós históriákon, melyek hallatára a nyilvánosság előtt szabályszerűen fölháborodnék! Nem elég, ha nyilvános szavallatokban elítélem a pusztító szenvedélyeket, még azt is követelné a Krisztus, hogy titokban se gyakorolhassam őket? Nem elég, ha gyermekeim és az ifjúság előtt pályakoszorúzott bajnoka vagyok az erkölcsök tisztaságáért vívott küzdelemnek, még abba is bele akar szólani a Krisztus, hogy mit tegyek olyankor, amikor lelkiismeretesen gondoskodtam a gyermekek és az ifjúság eltávolításáról?

Ez az a törpe keresztyénség, amelynek nem kell a Krisztus, de amelyik dicséri őt, egyedül jóknak nevezi elveit, hogy ne kelljen engedelmeskednie nekik.

Csakhogy ez a keresztyénség Krisztusnak sem kell. Mert ezzel a törpeséggel semmire sem mehet, nincs vele mit kezdenie. Csak ellenség és ítélőbíró lehet ezzel a törpe szellemmel szemben, amely dogmákba és frázisokba falazza be őt s szellemét az Ő nevében gyilkolja meg.

Ezek tények és nem ítéletek. Csupán konstatálni akartam s nem ítélni. A polyva és a hamu önmagában hordja ítéletét.

VI.

Az evangélium csak forradalmi úton győzedelmeskedhetik a lelkeken. Szelleme gyökeréből akarja megrázni, ledönteni és megváltoztatni a világot. Teljes elszánással tör az ember alacsonyabb természetének elpusztítására. Nemcsak a közönséges állati természet ellen küzd, amely, mint a földhöz kötő közös örökség, önmagában se nem jó, se nem rossz. Az evangélium igazi ellensége az emberben lakó *civilizált állat*, ez a gonosz bestia, amely ki van tanítva minden rosszra, olyan gazságokra, melyekről egy állat még álmodni sem tud. Mert ez a szörnyeteg képes az értelmét olyan pokolgépek föltalálására használni, melyhez képest egy jámbor oroszlán fogacskái ártatlan gyermekjátékok. Az evangélium ezt az állatot, ezt a mélységből való fenevadat akarja elpusztítani, mint a romlás fészket és a bűn szolgáját. És ezért forradalmi megrázkódtatással akarja bennünk fölszabadítani az isteni embert, az *óriást*. Forradalmának jelszava: *mindenki óriás, lélekben*.

Az óriások közt pedig nincs különbség. Az evangélium csodálatos világában nem is lehetnek különbségek, mert Isten országát semmiféle mértékkel nem lehet megmérni. Itt a mérték csak egy: óriási, végtelen. A nagylelkű emberek egyformán óriások. Mindegy, hogy a világszerint király, pap, tanító, földműves, munkás valaki: a nagylelkűségben mind egyformák. Mert a nagylelkűség az a csúc, ahol rangkülönbség nélkül látjuk egymás mellett a királyt és a koldust.

VII.

Ki a legnagyobb ember?

Aki a legmélyebbre tud lehajolni, hogy valakit fölemeljen. A lelki nagyságot tehát az elveszettekhez való lehajlás íve méri.

Ez az egyetlen, igazi nagyságmérő a Krisztus országában s ebben tündöklük az Örökkévaló dicsősége, aki mindnyájunkat elhívott a nagy életre.

Mi mind óriások vagyunk, csak a bűn átka alatt látszunk törpéknek. A Sátán átkozott varázsa tett elátkozott óriásokká.

De ha a szívünk meghallja a fölszabadító isteni varázsszót, egyszerre óriásokká lehetünk, akik szeretnek, megbocsátanak és irgalmasságot tesznek. Ezt csak óriás teheti meg, aki a magasságból le tud hajolni a mélybe, anélkül, hogy beszennyezné magát. Ilyen óriás a Krisztus. Mikor a bűnösök közé vegyült, nem lett bűnössé s a törpék között nem alacsonyodott el, sőt ellenkezőleg, azok lettek tiszták és nagyok általa. Ahol az óriás megjelenik, ott a törpék is óriásokká lesznek. Akinek szívében a végtelen élet ég, az nem fél semmitől, ahhoz nem tapad a föld szennye. A nagylelkű folytonosan lelkeket nyer meg a nagylelkűségre. Az óriás Isten mesterségét gyakorolja a világban: a rosszból jót csinál. S a nagyszerű az, hogy mi mindnyájan erre a munkára teremtettünk.

Hogy lehetünk ismét óriássá?

A törpeségünk igazi megismerése és meggyűlölése által. Ez pedig úgy lehet, ha szívünk mélyére szállva, összemérjük magunkat a mi igazi lényünkkel, a mi óriás-másunkkal, a Krisztussal. Ebben az összemérésben látjuk meg, összetörve, hogy mi bennünk a rossz, a csúf, a törpe. Hogy milyen alávaló dolog haragudni, milyen utálatos és csúf haragban élni a hitvesünkkel, a barátunkkal, milyen ocsmányság bosszút állani. Mikor igazán látjuk végre ezt: akkor fölnyílik szívünk ajtója, hogy beléphessen az Óriás. De hogy léphet be a törpe szívbe? Csodálatos dolog, de úgy van, hogy az ember szíve befogadhatja a végtelent. Ki tud tágulni, hozzá tud nőni a végtelenhez. S ha megfogant benne az isteni új élet, betelik rajta a mustármag csodája, melyből egy nyár alatt terebélyes fa lesz az égi madarak fészkei számára. A léleknek ez a végtelenbe növése a *szeretetben* történik és nyilvánul. A szeretet végtelen nagy. Tér, idő, korlátok, halál nem gátolják. Aki szeret, annak érzését nem lehet megmérni, a szeretet nem fejezhető ki sem hosszúsági, sem súly-, sem úr-, sem időmértékkel: megmérhetetlen, végtelen. Aki igazán szeret, végtelenül szeret. Az ilyen szent, tiszta indulat határtalan. Az ilyen lélek: Óriás. A szeretetben van a nagylelkűség boldog csodája.

VIII.

Ki lehet nagylelkű? *Akárki*. Mindenki, aki egészen komolyan veszi a nagylelkűség feltételeit. Ezek a feltételek a következők: kezdje el komolyan a megbocsátást saját ellenségeivel szemben, vegye föl teljes elszántsággal a harcot a maga bűneivel szemben. Gyakoroljon irgalmaságot azokkal, akik megbántották, legyen irgalmatlan önmagával szemben, Isten elleni bűneiért. Legyen gyógyító orvosa a bűnösnek, legyen halálos ellensége a bűnnek. Ezek a nagylelkűség feltételei. Ezekben jut kifejezésre a Szeretet Igazsága, amely ítélet, büntetés és kegyelem, gyógyítás egyben. Ez az igazság a kicsinyeké, hogy óriásokká lehessenek.

Krisztus *mindenki által követhető*. Evangéliumának lényege az, hogy lerontotta a szertartások, törvények, társadalmi feltételek, nemek, természeti akadályok korlátait, egyszóval a *korlátolt-ságot* s mindenkit elhívott a nagy élet örömére és dicsőségére.

Ebben az elhívásban nem reménytelen többé a küzdelem, mert Istennel a szívünkben küzdünk a bűn ellen s ezért annak „pokolba vivő lépcsői” számunkra „mennybe vivő lépcsökké” fordulnak át a harcban. A bűn nem szűnik meg ugyan tovább kísérteni és ostromolni minket, de ha óriások vették fel vele a harcot, még időnkénti kudarcaikból is egyre fokozottabb lendülettel szárnyalnak föl a magasba.

Ez a nagy élet a mi törvényes örökségünk, mert a református keresztyénség az öntudatos keresztyénség s híveinek különös isteni előjoguk van a korlátok ledöntésére egyéni, családi és társadalmi életükben. A kálvinizmus a nagylelkűség vallása. De nem a *nagyképűségé!* A kettő közt végzetes ellentét van. A nagyképűség nem keresztyénség, csak szent álarc alá bújtatott törpe felelőtlenség. A nagylelkűség viszont nem könnyelműség, hanem szent felelősség: az óriások vállára helyezett világteher önkénytes vállalása, melyen Isten országa nyugszik.

Rajtunk nyugszik. Mi vagyunk ezek az óriások.

EMBERI ÉS ISTENI MÉRTÉKEK.

I.

Első előadásomban az emberi léleknek arról a bűnéről beszéltem, hogy kisebbnek tartja magát, mint amilyen. Nem akarja vállalni a nagy hivatást, amelyre rendeltetett. Törpévé teszi magát, holott óriás lehetne.

Most ennek az ellenkezőjéről fogok beszélni. A léleknek arról a bűnéről, hogy nagyobbnak tartja magát, mint amilyen. S ha el kellett ítélnünk az emberhez méltatlan törpeséget, kárhoztatnunk kell az emberi nagyozolást is, a magával való elteltséget, amely a bálványimádás lényege.

A fölfuvalkodottság az emberi mértékek teljes hamisságából származik. A pusztán emberi mérték alkalmazása, önmagunkra és másokra, végzetesen téves ítéletekre vezet. Az ember nem lehet mértéke önmagának. Hogy igazán megismerje és helyesen ítélhesse meg önmagát: az evangélium isteni mértékei alá kell állania.

Az emberi és isteni mértékek ellentétét szemlélteti a következő evangéliumi történet: Egy alkalommal néhány írástudó és farizeus így szólt Jézushoz: Mester, jelt akarnánk látni tőled. Ő pedig, felelvén, monda nékik: E gonosz és parázna nemzetség jelt kíván és nem adatik jel néki, hanemha Jónás prófétának jele. Mert amiképen Jónás három éjjel és három nap volt a cethal gyomrában, azonképen az embernek Fia is három éjjel és három nap lesz a föld gyomrában. Ninive férfiai az ítéletkor együtt támadnak majd föl ezzel a nemzetséggel és kárhoztatják ezt, mivelhogy ők megtértek a Jónás prédikálására és ime nagyobb van itt Jónásnál. Délnek királyné asszonya felkél majd az ítéletkor e nemzetséggel együtt és kárhoztatni fogja ezt: mert ő eljött a földnek széléről, hogy hallhassa a Salamon bölcsességét és ime nagyobb van itt Salamonnál. (Máté ev. 12. rész, 38-42. v.)

Ebben az evangéliumi történetben mértékek küzdenek egymással: emberi és isteni mértékek.

II.

A farizeusok és Krisztus teljesen ellentétes állásponton vannak. Krisztus hangsúlyozottan kiemeli, hogy az általa képviselt nagyság megítélésére minden emberi mérték elégtelen, ő nagyobb mint Jónás próféta, nagyobb, mint Salamon király. A farizeusok megértették, hogy Jézus ezzel a „nagyobbal” azt fejezi ki: én a Messiás vagyok. De a Messiásra vonatkozólag a farizeusoknak más mértékük volt. Ők tényleg valami *nagyszerű* dolgot vártak Jézustól, azért mondták: Mutass nekünk jelt. Kétkedtek benne, nem voltak vele tisztában, nem tudták biztosan, hogy ő-e az, akit Izrael századok óta vár, akinél nincs nagyobb, akinek fellépése meghozza az utolsó feleletet, tehát hogy ő-e a Messiás, a csodák Királya? Lehetséges, hogy az, de az is lehetséges, hogy nem az. *Jelt* kívántak tőle, vagy ahogy mi mondjuk: csodát, valami természetfölöttit, a mindennapi élettel ellentétet. Szerették volna, hogy Krisztus csoda által bizonyítsa be előttük isteni nagyságát. Szemükben csak ez igazolta volna, hogy ő valóban az az Egyetlen, akit várnak. Kérésük tehát kétségtelenül mutatja, hogy az, amit Krisztustól *tényleg* láttak, nekik *nem volt elég nagy, elég isteni*. Hogy Krisztus tanított és gyógyított, az nem győzte meg őket, nem volt előttük eléggé grandiózus megnyilatkozás. Váradoalmaik Messiása mennyei király volt s azt gondolták, hogy a király nem bibelődhetik sántákkal, vakokkal, koldusokkal, az utca szemetjével s a társadalom kivetettjeivel. Lehetetlen, hogy a király leüljön ezekkel lakomázni s idejét örökösen a förtelmes söpredék közt

töltse. Lehetetlen, hogy főgondja ezek nyomorúságának enyhítése legyen. Fölszabadító királyi személyiséget vártak s Jézus nem királyi fényben és diadallal, hanem a köznapi ember igénytelen formájában jött közéjük. Egyszóval: *nem ütötte meg a farizeusok mértékét.*

De mielőtt ítéletet mondanánk, gondoljuk el ezt a helyzetet a mi napjainkra és körülményeinkre átplántálva. Tegyük föl, hogy mi várjuk a Messiást, az egyetlen és legnagyobbat. S gondoljuk el, mi lenne, ha egy ember azzal az igénnyel lépne föl közöttünk, hogy ő az, de nagy tények helyett a Pata-utcai szegények között forgolódna. Valószínűleg az összes hírlapok nagyon kicsinylőleg s kiábrándultan írnának róla. Legfőleg a söpredék újjongana s lelkesedne érte. De a söpredék sohasem számított. A politikusok, tudósok, előkelők ma is csak úgy néznének reá, mint Jézusra a saját korának vezető emberei. Az akkori öreg főpap, hosszú fehér szakállával, aranyos ruhájában, ítélő székében ülve biztosan úgy képzelte el, hogy Krisztus első vizitje mindenesetre őt illeti, vele fogja majd megtárgyalni a dolgokat s a zártkörű megbeszélés alapján fognak történni a világrendítő események. S a mai főpap nem így gondolná-e? Viszont a tudósok is ugyanígy gondolkodtak a saját fontosságuk felől a Messiás programjában. S a mai tudósok el tudnának-e képzelni egy világváltozást a saját bölcsességük igénybevétele nélkül? Akkor is, ma is természetes hát, hogy mikor Krisztus egészen másképp tesz, mint ahogy elvárják tőle, az emberek legszentebb váradalmukban érzik magukat megcsalva s dühösek a Messiás méltóságának lealacsonyítása miatt. Az előkelő kortársak tehát kicsibe vették s lenézték Jézust. Sőt odajutottak, hogy visszaélésről, csalásról beszéltek, mert szerintük Jézus magatartásával és igényével gúnyt űz egy egész nemzet legszentebb eszményéből. A saját mértékükkel mértek. Nem mondták, hogy amit tesz, az nem jó, nem helyes, csak az volt a kifogásuk, hogy nem királyi, nem nagyszerű s ennél fogva válik csalássá és visszaéléssé. Ugyan hogy fognak a római kohorszok megijedni egy ilyen királytól, akinek semmi hatalma nincs? Jelt, csodát vártak hát tőle. - Ha azt akarod, hogy higgyünk benned, mutass csodát, nagyszerű csodát, amelyet senki soha nem tudott mutatni! - Ez volt az *emberi mérték* Krisztussal szemben.

III.

A farizeusok kicsibe vették a lelki *nagyságot*, a lelki tényeket. Nem volt mértékük a Szeretet alászálló nagyságához. A politikai tényeket sokkal nagyobbnak tartották a lelkieknél. Ha Jézus a világ külső rendjét, szociális vagy gazdasági helyzetét változtatta volna meg, vagy még inkább ha hatalmi váradalmaikat teljesítette volna, akkor „nagy”, sőt a „legnagyobb” lett volna előttünk. De a *lelki* szabadítóra nem volt szükségük. Egyszerűen több volt nekik a földi élet a saját lelküknél. Mértékhibájuk folytán *magukat sokkal nagyobbnak* tartották Jézusnál. Úgy érezték, hogy ők magasabb régiókban járnak annál, aki tisztán lelki szférákban dolgozik.

Ennél siralmasabb eltorzulása az emberi életnek lehetetlen, mert ez azt jelenti, hogy az ember a külső dolgokat sokkal nagyobbra tartja a saját lelkénél s nagyságát külső körülményekkel méri. Nem is veszi észre azokat a lelki erőket, amelyek benne működnek. Krisztus ellenfelei nem is tudják, hogy van lelkük. A „jelkívánásnak” ez a „gonosz és parázna” nemzetsége csak egy jelt kaphat Krisztustól: a *Jónás próféta jelét*. Ez pedig az *elítéltetés* jele. E nemzetséggel szemben Krisztus csak az ítélet álláspontjára helyezkedhetik. Jelt kívántok tőlem? Rendben van; itt a jel: *Isten gyilkosai vagytok*, akik föld alá dugjátok és mázsás kővel pecsételitek le az isteni életet. Ez az egyetlen jel, amit kaphattok tőlem. Az örökkévalóságig fog égni a homlokotokon, égetőbben, mint Kain szörnyű jele.

Az olyan nemzetségnek, amely mérték dolgában ilyen tévedést követ el, csak a *saját károkozásának* jele adatik. Mert ez a nemzetség *maga magát* ítélte halálra.

És ettől kezdve a világ végéig, minden jelkívánó nemzetségnek csak a kárhozat jele jár. A *keresztyénségnek is*, ha az isteni nagyságot *külső* jelekből akarja megítélni s engedelmességét azokhoz köti.

Mindenki, aki a maga akaratát s vágyait Istennel akarja igazoltatni, a jelkívánó nemzetséghez tartozik. Sajnos, a dolog úgy áll, hogy sok keresztyén hajlandó magának Istent „tartani”, ha az *szolgálja* őt s teljesíti kívánságait. Ha pedig nem, azonnal kész hűtlenül elhagyni s bálványt állítani magának, hogy Isten helyett azt imádja. Az ilyen keresztyén a halál jegyét hordja magán s nem adatik más jel neki, mint a Jónásé, mert megöli Krisztust, sírt ás neki a lelkében s kipusztítja önmagából Istent. Amilyen mértékben a bálványimádás bűnében találta az ember, olyan mértékben áll közösségben a Krisztus gyilkosaival. Ez Krisztus félelmes ítélete minden gonosz és parázna nemzetség ellen.

IV.

A jelkívánó, hűtelen nemzetség *önmagát* teszi mértékké s önmagával méri Istent. Nem ismer a maga lényénél, akaratánál, szenvedélyénél nagyobb mértéket. Követi a szofista elvet: minden dolog mértéke az ember; jó az, ami nekem jó. Isten akaratát is csak akkor fogadja el, ha az megfelel az ő mértékének s elveti, ha nem. Ebből származik az a hihetetlen mértékbeli tévedés, amely mindent ellenkezőleg ítél meg, mint ahogy valójában van. Minden nagyot kicsinek s minden semmiséget nagyra fog látni, fonák világot teremt magának, amelyben kicsinyesség, szűkkeblűség, önzés uralkodik. Gyermekekben szerepelnek óriások, akik rettentően nagyobbak és hatalmasabbak, mint az ember, de mégis szolgálnak neki, mert a mese hőséneke varázshatalom van a kezében. Ha megfúj egy sípot, rögtön három óriás jelenik meg s alázatosan tudakolja és teljesíti kívánságait. A jelkívánók is így szeretnék „kezelnit” Istent. Úgy képzelik, hogy varázshatalom van a kezükben, melynek erejével a náluk sokkal hatalmasabb óriást, Istent tetszésük szerint dirigálhatják. A varázs-síp, amit fujdogálnak: önző imáik és lélektelen szertartásaik. Ezekkel sípol a kicsi ember a nagy, hatalmas Istennek s rendelkezik neki, hogy vágyait szolgálva szaladjon érte ide-oda. Nagyon jó, hogy mindenható és így mindent megtehet értünk: éppen ezért mondunk hozzá minél több imádságot s bővíljük minél több ceremóniával, mert így biztosabban kikényszeríthetjük tőle vágyaink teljesítését. De mindig azzal a titkos gondolattal sípolunk: ha nem teszed meg, amire kérlek, mért imádjalak? S mivel ezt az imádságot Isten nem szokta meghallgatni, szülötte a *hitetlenség* lesz. Nem imádkozom többé Istenhez, mert úgy sem hallgatja meg, nem hallgatja meg, mert nincs. Ki volna nálam jobb gyermeke, ha megtenné, amit én akarok? De mert nem ad jelt szolgáltat-készségéről, nem törődöm többé vele. *Élek, ahogy tudok.*

De az ember nem tud megélni a *maga erejéből*. Ha nem hisz Istenben, hinni fog a *gonoszban*. A meg nem hallgatott imádság miatt hitetlenné lett ember szükségképpen *babonássá* lesz. Istenben nem hisz többé, de odajut, hogy egy gombját nagyobb erőnek tartja Istennél s remegve fogja, mikor valami bajról beszél. Isten törvényeit nem látja s azokban nem bíz, de törvényt lát és hall a kuvik szavában, az úton átszaladó nyúlban, a tizenháromas számban, a denevér röptésében, a kéményseprőben, a tele cseberben, a kutya vonításában s ezeknek a „jeleknek” vakon hisz. Nem is veszi észre, hogy mint teljeseedik rajta az ítélet: jelkívánó lelke mindenütt csak a halál és kárhozat jelét kapja, a babona halálos bilincssé kovácsolódik körülötte, élete töprengő, aggódó, félelmes, szomorú rabsággá lesz a Babona rettenetes bálványának karmaiban. A félelem vallásának lett rabjává s ez a vallás nem egyéb, mint az *önimádat* negatív oldala: istenített személyiségünk mágikus védekezése, melynek ceremóniai helyettesítik számára a vallást s ha ezeket elvennék tőle, összeesnék, semmivé lenne. Magamagát tette a dolgok mértékévé, de ezzel együtt rabjává is lett a dolgoknak. Elvesztette a lelkét, mert

„jelt” akart kapni. Mint a vak a színeket, úgy nem látja az igazi lelki valóságot. Behunyt szemmel retteg a képzelt démoniságtól, de ha kinyilna a szeme s meglátná, hogy milyen óriási lelki hatalom tölti be a mindenséget, a szent félelem súlya alatt roskadna le.

Sejtetnek valamit e hatalom létezéséből az emberiség nagy költői. Fantáziájuk erejével néha föl tudják nyitni egy pillanatra a szellemvilág zárt ajtóit s már ettől is káprázik a szemünk. Pedig ez még nem a valóság, csak a valóság sejtelve. Még mindig csak emberi mérték szerinti hasonlat, tükör általi homályos látás. Hová lesz emberi mivoltunk nyomorúlt mértéke, ha egyszer meglátjuk azokat a mérhetetlen lelki energiákat, melyek a világmindenséget betöltik s valósággal megismerjük, hogy mik vagyunk mi azok kezében? Mekkora jótétemény, hogy nem tipornak el, sőt kezükön hordoznak, éltetnek és védelmeznek? Mivé lesz akkor a jelkívánó nemzetség, aki olyan nagynak tartja magát, hogy a lelki hatalmak Urát, Istent is szolgálátaba akarja hajtani varázsimáival és ceremóniáival?

A jelkívánó ember szörnyű istenkáromlást végez. Bálványt imád, mert bálvánnyá tette saját magát. Az önző imádkozó saját maga előtt térdel s saját magához intéz imádságokat. Mert az az Isten, akihez imádkozik, épp olyan gyarló és önző, mint ő, csak hogy óriási méretekbe képzelve át. Ez a bálvány, mely föl van ruházva az ember irigységével, bosszúszomjával, zsarnoki szenvedélyeivel, teljesen elzárja az utat az igaz Istenhez, mert közéje és az ember közé állott. S ettől a faragott képtől kéri a jelkívánó saját akaratának teljesítését. A mértékbeli tévedésnek ez a bűne, mely Isten helyett bálványhoz kiált, nem *kegyelmet*, hanem *kiszolgálást* kér s nem is kér, hanem követel. Így térdel az emberiség az Észnek, a Mammonnak, a Szendélynek borzasztó bálványa előtt s ezektől várja megváltatását. *A maga igazolásának jelét* keresi s csak a *lélekgyilkosság* jelét kaphatja, mert ki akarja szorítani a világból a lelkiséget, azt akarja, hogy a világban csak egymást ölő és marcangoló *testek* legyenek, melyeknek törvénye: aki bírja, marja.

V.

Az evangélium ezzel a mértéktelen önimádatlással szemben fölnyitja az ember szemét az igazi mértékek meglátására. Ezek *lelki* mértékek s csak *lelki* szemekkel láthatók, mert az igazi *nagyság* csak lélek szerint ítélni lehet meg.

Van egy valóság, ami nagyobb, mint mi, ami abszolút, aminek feltétel nélkül engedelmeskednünk kell. Ebben az engedelmisségben van a *szabadság* titka. Az ember számára csak egy szabadság létezik s ez a *szolgálat* szabadsága. Minden más szabadság: rabság. Az igazi szabadság abban áll, hogy engedelmesen alávetjük magunkat az Isten által elének állított mértékeknek. Ezeket a mértékeket Krisztus hordozza az evangéliumban. Ezért lesz az evangélium *életünk zsinórmértéke*, mely mindenekelőtt arra vezet el, hogy meglássuk az emberi mértékek *megbízhatatlanságát* és teljes *relativitását*. Minden igazi keresztyén élet ezzel kezdődik. Ha nem tudjuk belátni emberi mértékeink helytelen voltát, menthetetlenül bálványimádásban maradunk és veszünk el.

Meg kell tanulnunk, hogy semmi sem érdemli meg a „nagy” nevet, ami földi és emberi. *Ami pusztán emberi, az nem lehet nagy.*

Erre az emberiség nagy bálványa, a tudomány is megtaníthat minket, ha bizonyágtételét az evangélium lelke szerint hallgatjuk. Tudományosan is rá kell jönnünk arra, hogy földünk, amelyen annyi dicső és szörnyű dolog történik, egyáltalán nem érdemli meg a nagy nevet. A *világegyetem* mértékei szerint olyan kicsi, hogy nincs is reá egyáltalában mérték. Maga a tudomány tanított meg minket erre, mikor összetörte a régi embernek azt a hitét, hogy a föld a világegyetem központja, a nap körülötte sétál s a csillagokkal együtt csak arra való, hogy

nekünk világítson. Az új tudomány véget vetett ennek a kedves, gyermekiesen önző világ-szemléletnek. Ma már tudjuk, hogy a csillagok nem lámpások, hanem óriási világok, melyeknek legtöbbször képest földcskénk elenyésző semmiség.

A tudomány mellett némely *vallás rendszerek* is megszegyenyítették a keresztyénséget azzal, hogy híveiket a látható világ kicsiségének, semmiségének alázatos megismerésére vezetik. A buddhisták naponként rendszeres meditációt fordítanak arra, hogy maguk elé állítsák a világ semmiségét.

A *képzeletünknek* is meg van adva a lehetőség, hogy erre rávezessen minket. Ha fantáziánk behelyezkedik a világmindenségbe, gyűszűnyi vízzé válik előttünk a Csendes-óceán s a legmagasabb hegyóriás kicsike ránczá egy alma felületén.

De a tudomány és képzelet minden alkotása is magán hordja a kicsiség és bizonytalanság jelét. Meddig tart a híres természettudományi rendszerek érvénye? Az emberek hozsánnával fogadják őket s esküsznek reájuk. Ha Isten igéjére is így esküdne a világ, az Isten országa már régen megvalósult volna. De alig esküdtek reá, máris új természettudományi rendszer jön s noha megjelenésekor úgy fogadják ezt is, mintha az örök igazság maga volna, ötven év múlva szintén elavul s bolondsággá lesz. A filozófiai rendszerek sem dicsekedhetnek nagyobb marandósággal s az ellenfilozófiák zürzavara Pilátusokat késztet fanyar mosolyra: Micsoda az igazság? És meddig élnek, azaz meddig *hatnak* az emberiség nagy költői és írói? Ha az iskolakönyvek pápaszemét levetve nézünk szembe a dologgal, szánalmasan rövid időnek fogjuk látni azt, amíg a költők és írók, a nemzet virágai hatni tudnak. Nagy dolog, ha egy író ötven évig olvasnak. S mi az az ötven év? Elenyésző buborék az emberiség életében. És mi az emberiség hatezeréves története a föld sok százezeréves életében? Öreg bolygónk talán alig is vette még észre a bőrén mászkáló férgemet s lehet, hogy mire egyet pillant, már nem is lesz ember a földön. Ha mindezt végiggondoljuk, mosolyognunk kell Horatius „Exegi monumentum aere perennius”-án. Ez a költő nem volt tisztában a versével. Ki tud ma hiba nélkül egy Horatius-verset? A latin-tanárokat is, akik hivatalból tudnának ilyet, az idő vasfoga kezdi végképpen megörölni. S meddig tart egy szép festmény, egy hatalmas épület, vagy egy nagy-szerű szobor? Tavaly láttam Paál László gyönyörű képeit csaknem kivehetetlenné feketedve. A gulákról már Madách megmondta az igazságot s a szobrokról mi tudjuk a legjobban, hogy nem maradnak a helyükön sokáig... Meddig tart egy császár hatalma, egy hős dicsősége, egy asszony szépsége? Ezek az ember „nagy” dolgai?! Mi az, hogy: „nagy”? Nevetséges és szánalmas semmi az egész. A földdel együtt minden, ami emberi, halálra van ítélve. És ez a semmiség akar jelt az Istentől, hogy *neki* van igaza, különben egyáltalában nem hajlandó elismerni, hogy *van* Isten, vagy zúgolódik, hogy nem kap más jelt, mint a kárhozzátását!

VI.

Ami térben és időben van, az sohasem lehet nagy. De az, ami e korlátoktól szabad, igen. A *lélek* számára nincsen sem tér, sem idő. Mi a feltétele annak, hogy a lelki valóságot igazi méreteiben meg tudjuk ragadni? *Elfelejtkezni arról, ami korlátok közt van.* Az igazi nagy valóság csak akkor látható, mikor teljesen el tudjuk felejteni a térben és időben élő *önmagunkat*. Ha ezt meg tudjuk tenni: belépünk Isten országába s azonnal látjuk a nagy, hatalmas, igazi valóságot. Szabadon állunk a végtelen lelki birodalomban s a Lélek birtokába vehet bennünket, hogy áthatva és átformálva minket, másokba is átzuhogjon. Az élet mértéke, az *isteni* mérték tehát ez: *megsemmisülve szolgálni Azt, akiben igazi valónk él.*

Ez az élet *egészen új indulatban* tör föl belőlünk s biztos, hogy ez az indulat *nem a gyűlölet*, amelyben legkevésbé felejtjük el magunkat, amelyben leginkább önmagunk vagyunk. Aki

csak önmagát látja, az feltétlenül a gyűlölet sodrában van. Minél inkább feledkezik el valaki önmagáról, annál biztosabb, hogy kiárad belőle az az indulat, „mely volt a Jézus Krisztusban is”: a *szeretet*. Hogy az ember képes ennek az egyetlen „nagy” indulatnak kifejezője lenni, ez az egyetlen isteni *jele* annak, hogy a „nagytság” egészen emberivé lehet, mert Isten a *szereteten lett emberré*. Ezenkívül más *jelt* kérni: bálványimádás, istenkáromlás. De viszont annak, akinek lelkében megvalósult ez a szeretet, minden *alkotása*, bár önmagában, földi relációiban mulandó, mégis diadalmas *jelévé* válik az alkotó lélek *örökkévalóságának*. Minden, amit az ember alkot, elmúlik, de az alkotó szeretet megmarad örökre. Aki alázatos örömmel fölfedezte magában az isteni szeretetre való képességet, meglátta a „*jelt*”, hogy Istennek üdvösségre kiválasztott gyermeke. Emberi mivoltunknak ez az egyetlen igazi, mert isteni mértéke.

FÖLSZABADÍTÓ KÖTELÉKEK.

I.

A mai ember szenvedélyes újságolvasó. Pedig az, amit az egész világsajtó napról-napra föltálal elénk, alig okozhat örömet az olvasójának. Egy szempontból azonban szomorúan tanulságos ez a mindennapos hírzuhatag: megdöbbenően tükrözi az európai emberiség ijesztő válságát. Az újságok közmondásosan színeznek és túloznak, de csak a részletekben. A körülöttünk hullámzó élet és akármelyikünk társadalmi köre is, ha kissé mélyebben tekintünk bele, igazolja a szörnyű képet, mely az európai ember lelkéről az újságok híreiben kialakul. Reánk nézve annál ítéletesebb ez a kép, mert egy pillanatig sem lehet kétség afelől, hogy ez a válság a hagyományos keresztyén világnézetnek, erkölcsi fölfogásnak és társadalmi rendnek válsága.

Akik résztvesznek a keresztyénség jelenlegi nagy mozgalmaiban és világkonferenciáin, mondják, hogy az ott megjelenő ázsiai és afrikai kiküldöttek, hinduk, kínaiak, négerек ellenében állanak az európai keresztyénséggel szemben s azzal vádolják, hogy a keresztyénségből kihullatta az evangélium Krisztusát. Egyik keresztyén világkonferencián a hindu kiküldött így nyilatkozott: nekünk a *Krisztus* kell, de a ti keresztyénségetek nem.

Úgy látom, hogy ennek a válságnak legfőbb oka az *őszinteség* hiánya a keresztyén társadalom életében. Végzetesen hiányzik belőle az az őszinteség, amelyre Krisztus sokszorosan kötelezte tanítványait. De ha így áll a dolog, akkor a keresztyén társadalom hazug életet él, a hazugság pedig az emberi lélek rákfenéje. Sajnos, ez a halálos nyavalya éppen azt az intézményt kezdte ki, melyen az egész keresztyén társadalom alapszik és áll: a *családot*. A társadalmi válságot éppen a családi élet kötelékeinek bomlása, fonákjára fordulása jellemzi. Világszerte ezzel küzd ma a keresztyén társadalom. A férfit és a nőt, a szülőket és a gyermekeket összefűző legszentebb kötelékek váltak kínzó rabláncokká, melyeket dühösen tépdésnek a mai kor gyermekei. Éppen ez mutatja, hogy a keresztyénség még sohasem volt olyan rettentő veszedelemben, mint ma.

Az igazság az, hogy ezeket a „bilincseket” Isten a *szabadság* kötelékeiül teremtette, azaz mi úgy vagyunk alkotva, hogy ilyen kötelékek közt élve érzük el és valósítsuk meg a szabad ember, a lelki szabadság eszményét. Ma már szinte túlzásnak hangzik az a természetes igazság, hogy az ember egyedül a családi élet kötelékeiben és azok által lehet a világgal szemben és önmagával szemben is szabad. Nagyon egyszerű ennek a magyarázata: a családi élet természete szerint a *szeretet* köteléke, ezért *fölszabadító* hatalom. De az a baj, hogy a szeretet üres szóvá, rongy frázissá alacsonyodott a hazug életü keresztyének szájában s így a szeretet isteni kötelékei *pusztán emberi* kötelékekké silányodtak, melyek *önmagukban* véve semmi maradandó értékkel nem bírnak. Az a patriarkális családi eszmény, mely föltétlenül a keresztyénség lényegéhez tartozik, a pusztán emberi kötelékek közt elsorvadt s ezzel az emberiség elvesztette a lelki dolgok valósága iránti érzékét. Miután a mai embertípus nem tartja valóságnak azt, ami lelki, csak a közvetlen élvezetet vagy hasznot hajtó anyagi valóság iránt érdeklődik s abba a szörnyű állapotba jut, hogy nem tudja többé értékelni az élet drágább felét alkotó lelki tényeket: az elmélyedést, az odaadást, a türelmet, az áldozatokkal járó rászánást s nem is érzi többé, hogy a léleknek éppen olyan valóságos hatalma van, mint a természeti törvénynek. A lelkiség haldoklása megkezdődött. A betegség olyan súlyos, hogy nagyon könnyen a beteg életébe kerülhet. Még nagyobb baj, hogy ez a sorvadás nagyon hasonlít azokhoz a halálos kórokhoz, melyek csillogó szemeket és rózsás arcot adnak hazug ajándékkul a betegnek, aki soha nem érezte magát olyan jól, mint közvetlenül a halál előtt...

De a mélyrenéző szemeket nem lehet megcsalni. A világstatisztika hangtalan róvásai égbe-kiáltó vészjelt adnak: a családi életben soha nem ismert számban törnek föl olyan természetellenes bűnök, melyek nemcsak a fegyelmezettebb időkben, de még ma is természetellenesek az emberiség köztudatában, mint a szinte járvánnyá vált szülőgyilkosságok egész tömege... Hogy lehetséges ez a keresztyénség huszadik századában, kétezeresztendő keresztyén nevelés után?

Úgy, hogy a családi élet, amely mélyében és lényegében a szeretet fölszabadító lelki köteléke, pusztá emberi szövetséggé vált s ezáltal a világromlás fészkevé. Az ilyen kötelékből „szabaduló” gyermekek, mint azt a legutóbbi német diáktragédia olyan meglepő világossággal mutatta, nem állhatnak ellent a bűn pusztító baktériumainak. Ha Istenítélet következik erre a társadalomra, az a családot fogja felelősségre vonni mindazért, ami romlás ma történik, mert Isten az emberi életet a családi élet szeretetkötelékére alapította.

II.

Egy megdöbbentő bibliai történetet fogok idézni. Azt a látszatot fogja kelteni, mintha Jézus magatartása családelles lenne. Különös kis történet, ami felett könnyen el szoktak siklani, nem szeretnek mellette hosszasan időzni az emberek. Így hangzik: „Mikor pedig még szóla a sokaságnak, imé az ő anyja és az ő testvérei állanak vala odakünn, akarván ővele szólni. És monda néki valaki: Imé a te anyád és testvéreid odakünn állnak és szólni akarnak veled. Ő pedig felelvén, monda a hozzá szólónak: Kicsoda az én anyám; és kik az én testvéreim? És kinyújtván kezét az ő tanítványaira, monda: Imé, az én anyám és az én testvéreim! Mert, aki cselekszi az én mennyei Atyám akarátát, az nékem fitestvérem, nőtestvérem és anyám.” (Máté ev. 12. r. 46-50. v.) Ez a különös történet nem akar egyebet mutatni, mint azt, hogy a családi élet *nem pusztán vérségi kötelék*, mert ha az volna, akkor rabiga, bilincs lenne. Az evangélium szempontjából csak lelki, szellemi kötelékek létezhetnek. Ezt ugyanaz a Krisztus mondja, aki édesanyjáról még a keresztfán kínjai közt sem feledkezett meg, tehát ebben a jelenetben sem akarhatta őt megtagadni. Csak arra akarta felhívni a figyelmet, hogy isteni szemmel nézve nem a vérségi kötelék az, ami az embereket egymáshoz fűzi, hanem a lélek. A pusztán emberi kötelék nem érték, csak ha lelki közösséggé, tehát a *szeretet kötelékévé* válik. Hogy mennyire mély igazságot fejez ki Krisztus Urunknak ez a nyilatkozata, mely szerint csak az lehet az én családom igazi tagja, akivel közös lelki világba tartozom, - azt a tények bizonyítják. És pedig sajnos, legerősebben éppen az ellenkező tények. Mindenki láthatja, hogy azoknak a házastársaknak viszonya, akiknél ez a kötelék tisztán testi, a gyűlölet rabszolgaságává változik, még pedig elkerülhetetlenül. A tisztán testi viszony közössége úgy visszajára fordítja az emberi természetet, hogy a szeretet szabadságára elhívott lelkek - *Schopenhauer* hasonlata szerint - egymást halálosan gyűlölő gályarabokká lesznek, akik kénytelenek túrni a másik rettentő közelségét, mert össze vannak láncolva a gályapadon, pedig ha lehetne, szívesen gyilkolnák meg egymást. *Tolstoj* művészete alkotott megrázó képet erről a rettentő kötelékről. Az ilyen kötelékek csak leigázó s megalázó kötelékek lehetnek. De ha a szülőket gyermekeikhez is csak a vérségi kapocs fűzi, soha nem tudnak *embereket* nevelni belőlük. Ha gyermekeik életében csak a maguk testi életének folytatását látják, miben különbözik az a gyermek a háziállattól? Milyenné válhatik az a gyermek, akit szülői nem azzal a gondolattal nevelnek, hogy különb embert alkotnak belőle önmaguknál? A gyermek is ha tisztán testi közösséget érez szüleivel, idővel szembe fog szállani velük s elő áll a legszomorúbb harc: a szülők és gyermekek viszálykodása. S a gyermek ezt a harcot kiviszi majd az életbe is. Mert nem tanulta meg tisztelni szülőit a családi élet keretén belül, nem fog az életben sem tisztelni senkit s őt magát sem fogja tisztelni senki, mert nem tud tiszteletet ébreszteni maga iránt. Később még szomorúbb dolgok is következnek: a szülők megvetése, az elöregedett szülők elnyomása. S mind-

ezekért mégis a szülőket vonja felelősségre az Isten. Az ő bűnük az, hogy összetartottak őszinteség nélküli szörnyű kötelékeket; természetes büntetésük tehát, hogy elnyomják s megvetik azok, akiket ők hoztak a világra. Természetes, hogy az elnyomók is bűnhődni fognak majd azokban a kötelékekben, amelyeket maguk hoznak létre. Így támad a bűn halálos, szörnyű láncolata, ellenfront azzal szemben, amit Isten akart. A Sátán ördögi gúnykacagása az Úr összetört remeke fölött. Kacag az ördög, mert sikerült neki Istennek ezt a legnagyobb, legszentebb gondolatát eltorzítania s visszájára fordítva megszenteltelenítenie.

Van egy másik kötelék is, amely a családot a vérség mellett össze szokta tartani s ez az *érdek*. Ha a családi érdek nagyon erős, látszólag, a világ előtt, bámulatosan sokáig tudja összetartani ezt a köteléket. De ha ez az érdek nem a szeretet lelki érdeke, hanem csak pusztán emberi érdek, noha a világ számára sokáig existálhat, belső büntetése beteljesül. Súlyos belső válságok, szenvedések folynak le benne, mert a hazugság mindig magában hordja a legrettenetesebb büntetést. Ez a családi élet sem fölszabadító kötelék, mert mikor a gyermekek megnőnek, rendesen ők a legelső, akik az összetartó érdekeket semmibe se veszik. Sok keserű szívű apát s anyát láttam, akiknek gyermekei pályaválasztásukkal, vagy házasságukkal szétépték a családi érdek kapcsait s ezáltal összetörték szüleik minden reménységét. A szülők csak természetes büntetésüket kapták meg, mert csupán érdek fűzte őket a gyermekükhöz, csak érdekközösség volt köztük s nem a szeretet közössége, amelyre Krisztus akarta alapítani az emberi társadalmat. A szülői tisztelet és tekintély megdöbbenő hanyatlása, a házastársi viszony fölbomlásának ijesztő tünetei, a gyermekek egyre fokozódó romlottsága kétségtelenül bizonyítják, hogy a polgári keresztyénség családi típusa, amelyre századokon át épült a társadalom, összeroppanóban van. A társadalmi válság ma már egyenesen katasztrófális méreteket kezd ölteni. Ismétlem, ha valami megássa az európai kultúra sírját, akkor a családi élet mai típusának csődje lesz az.

Mert a mai keresztyén társadalom elvakultan csak arra törekszik, hogy a látszatát őrizze meg a keresztyén életnek s a forma mögött épp az ellenkezőjét folytatja annak, aminek a látszatát őrzi. De ez a forma összeroppan és agyon fogja nyomni a hazug nemzetséget.

III.

A családi élet válsága mindenki előtt nyilvánvaló. A kérdés az, hogy miképpen lehetne megoldani ezt a kínzó problémát? - Vannak modern apostolok, akik ezt a megoldást nagyon könnyűnek tartják: egyszerűen *meg kell szüntetni a családi életet* s ezzel szabaddá tettük az emberiséget ettől a súlyos gondtól. A szabadságnak ez a gondolata, ami alatt a teljes kötetlenséget értik, a világ fiainak állandó, folyton visszatérő tévedése. Eszerint akkor vagyunk szabadok, ha nem köt semmiféle szabály vagy törvény. Miután pedig a családi élet kötelék s miután azok, akik ebben élnek, ezt legnagyobbbrészt rabláncnak érzik, a szabadság apostolai azt hangoztatják, hogy ezt az állapotot csak úgy lehet meggyógyítani, ha az ember teljesen szabad lesz mindazokban a viszonylatokban, amelyek a családi élet alapját képezik. Ez tévedés. Az élet lényegéhez tartozik, hogy kötelékek közt éljük. Kötelékek nélkül nincs élet. Az életet a gátak, partok, kötelékek teszik életté, mert ha a sodrát semmisen szorítaná, nem cél felé futó folyó lenne, hanem szétterülő mocsár. A mocsárnak pedig az a sorsa, hogy egyre lejjebb száll s végül pocsolya lesz belőle, amelyben a békák kuruttyolnak abban a hitben, hogy minden érettük van a világon.

Az emberi élet szabadságra van teremtve, de a szabadságot a törvény biztosítja. Az emberi életnek két olyan törvénye van, amelyek, mint hatalmas tartó oszlopok, minden emberi, erkölcsi és kulturális életnek egyedüli biztosítékai. Ezek: *a felelősség és az önfeláldozás törvénye*. Mihelyt *emberi* életről van szó, ez a két törvény föltétlenül érvényesül, mert ezek nélkül csak

állati létről lehetne szó, sőt az embernek az a különös végzete van, hogy pusztán állat sem lehet, mert ha nem akar igazán ember lenni, akkor sokkal mélyebbre süllyed az állatnál: ördögivé lesz. Az embert ettől a lesüllyedéstől csak az mentheti meg, ha *feljebb* akar nőni önmagánál, ha felül akarja mulni önmagát. Ha fölemelkedik valakihez, aki nagyobb nála. Miután így áll a dolog, kétségtelen, hogy az ember számára *a felelősség nem teher, hanem biztosíték*. Mint ahogy kell ilyen biztosíték a forgókeréknek, épp úgy van szüksége az emberi életnek a felelősség törvényére. Számára a felelősség ajándék, ami által emberivé lesz. *Az önfeláldozás* pedig az embernek olyan *előjoga*, amilyen nincs senkinek ezen a világon, ami mindenki mástól meg van tagadva. Ez az Isten nemes levele az ember számára, amely följosítja arra, hogy szabadon fölálódzhassa, odaadhassa magát azokért, akiket szeret, vagy akiket nagyobb-nak tart magánál. Aki tölem ezt a jogomat el akarja venni, az a nemességem ellen tör. Az el akarja rabolni tölem azt, ami nekem a legdrágább. Az nekem nem barátom, hanem ellenségem. Ha eldobom a felelősséget, nincs védelmem többé önmagam ellen. Elvettem a páncélt, amely önmagam ellen megvédhet. S ha lemondok az önfeláldozás jogáról, az életem koronáját töröm össze. Ha ember akarok maradni, ha emberi életet akarok nevelni, - e két törvény erejét nem nélkülözhetem. De azok, akik a családi életet meg akarnák szüntetni, éppen ezt a két törvényt akarják az életből kivetni, mert a felelősség és az önfeláldozás *nem gyakorolható máshol, csak a családi életben*. Azaz ezt a két hatalmas erkölcsi erőt nem lehet addig érvényesíteni a társadalmi életben, amíg át nem éltük, be nem gyakoroltuk azokat a családban. Aki nem próbálta meg ott megvalósítani, az képtelen lesz másutt megvalósítani őket. Az Isten a családi életet csodálatos kis modellként alkotta, amelyben, mint egy miniatűr mintában, benne foglaltatik az ő egész nagy világterve. Neki az egész világ számára van egy csodálatos terve, amelyben ez a két törvény óriási arányokat ölt: ez az Isten országa. A családi életet, mint egy picike Isten országát azért adta nekünk, hogy ebben az a két világot kormányzó törvény, a hozzánk mért arányokban, érvényesüljön. A család előtt ez az isteni parancs áll: Tanuljatok meg először a vérség kötelékében felelősséget vállalni és áldozatokat hozni egymásért. Vállaljátok először ebben a kicsi keretben a szeretet misszióját, valósítsátok meg az én nagy világtervemet először ebben a kicsi modellben. Tegyétek lelki kötelékké először a családot, hogy aztán lelki kötelékbe léphessetek minden emberrel, az én szívem családi tűzhelye körül. A család tehát nem öncél, hanem csak áldott eszköz, boldog alkalom, hogy megtanuljunk benne az Isten tudományát, hogy előkészítsen s alkalmassá tegyen az Isten nagy országának munkájára. És így a vérség köteléke csak jelképe a szeretet mindeneket egyesítő lelki kötelékének. Az igazi családi élet tehát csakugyan *fölszabadító kötelék*, mert megvalósítja az Isten célját s akarátát. Boldog leszek, ha gyerekeimért felelősséget hordozhatok s áldozatot hozhatok, mert ezáltal rokonságba kerülök Krisztussal, akihez semmiféle vérségi kötelék nem fűz, de aki minden érdek nélkül vállalta a felelősséget az egész emberiségért s fölálództa magát érettünk. Ezzel a szeretet legnagyobb mértékét állította fel: megalapítván az Isten családját a földön.

IV.

Nyilvánvaló tehát, hogy a társadalmi válság megoldása nem a családi élet megszüntetésében, hanem a vérségi kötelékek *lelkivé tételében, megszentelésében* rejlik. Ha ezek a kötelékek lelkivé változnak, megszenteltetnek, akkor többé nem rabságot, hanem szabadságot jelentenek: *fölszabadító kötelékekké* lesznek. A felelősség s az áldozat lelki köteléke létrehozza az élet isteni egyensúlyát: a szabad lelkek szeretetközösségét a családban. Ez akkor valósul meg, ha a családi élet alapja a *tisztelet* lesz. Ez a tisztelet egy minden családtagnál nagyobb erő és hatalom előtt való meghajlás: Isten lelkének tisztelete a családtagokban. Mert csak akkor tisztelhetem a hitvestársamat s a gyermekeimet, ha magam is tisztelek valakit, aki nálam

nagyobb, akitől én is függök. Ez a tisztelet: önkénytes, engedelmes meghajlás Isten akarata előtt, amely egyedül tökéletes. Ez a tisztelet biztosítja a családi élet egészségét. A főkérdés tehát az: kinek akarata érvényesül a családban? Mivel egy emberi akarat sem tiszteletreméltó önmagában, csak a *mennyei Atya* akaratának betöltése lehet a családi élet törvénye, mert minden más akarat önzésre, gyűlöletre vezet, egyedül ez az akarat: szeretet. Ezt az akaratot teljesíteni nem teher, hanem boldog szabadság.

Mikor megszabadultunk a saját akaratunk bilincseitől, akkor lettünk igazán szabadokká Istenben. Mert ahol a mennyei Atya akarata érvényesül, ott egyoldalú emberi akarat többé nem zsarnokoskodhatik. Szó sem lehet többé arról, hogy a férfi uralkodjék a házban, de persze arról sem, hogy a feleség. Mert evangéliumi szempontból mindketten szolgálni tartoznak a náluk nagyobbak, az igazi házigazdának, az Úrnak, akinek uralma alatt az egész családi élet harmonikusan fejlődik. De viszont egyoldalú *lemondás* sem lehetséges többé, mert az is szolgaságra és zsarnokságra vezet. Akik igazán szeretik egymást, azok *kölcsönösen* mondanak le a saját akaratukról, hogy egymás javát az Úr akaratában keressék. Ami pedig a gyermekek vezetését illeti, legyünk őszinték s valljuk be, hogy mi nem vagyunk jó vezetői a gyermekeinknek akkor, ha a saját akaratunk szerint akarjuk nevelni őket. Mi nem tudjuk, hogy mi jó nekik. A „boldogságukért” való küzdelmünk végzetessé válhat reájuk nézve. Egyáltalában veszedelmes, ha „boldoggá” akarjuk tenni őket. Különben mit is jelent az, hogy boldoggá akarom tenni a gyermekemet? Legtöbbször azt a törekvésemet jelenti, hogy anyagi jólétet biztosítsak számára. Ha nagyon szerény vagyok, akkor diplomát értek ezalatt, de a legtöbbször hatalmat, gazdagságot, dicsőséget kívánok a gyermekem számára. Pedig nem fontos, hogy a gyermek boldog legyen. Senkinek sem fontos. Kant szerint boldog csak az lehet, akinek nincs esze, mert a nyugtalankodó, kételkedő, vizsgálódó ész kizárja a boldogságot. De kizárja ezt a mi mélyebb emberi lényünk is, amely nem boldogságra, hanem tökéletességre teremtett: olyan lelki szabadságra és életre, amelynek egészen mindegy, hogy élete milyen külső körülmények közt folyik le. Gyermekeinknek lelki emberekké kell lenniük. *Jellemükben* kell olyan erőket kifejtenünk, hogy egészen mindegy legyen majd számukra az, amit az élet külsőleg hoz nekik. Annak a szülőnek tehát, aki a maga akarata szerint akarja nevelni gyermekét, vigyáznia kell, mert *elbíráhatatlan felelősséget* vesz a vállaira. Senki sem vállalhatja gyermeke jövődjéért s nem is viselheti el ezt a felelősséget. Ha pedig kényszeríti a gyermeket arra, amit ő akar, szörnyű büntetéseket fog hordozni. A gyermek szembe fog fordulni vele s vádolni fogja, hogy ő rontotta el az életét. Azt ajánlom, hogy a szülők ne bízzanak a saját akaratukban, ne igényeljék, hogy az ő akaratuk legyen a legnagyobb a családban. Ez nem egyezik meg az önfeláldozás törvényével. De ott van ennek az ellenkezője is: a majomszeretet, amikor a gyermek minden akarata teljesedik. Ez súlyos megrontása a gyermeknek. Nem ajánlom tehát azt sem, hogy a szülő teljesen rabja legyen a gyermeknek. Tisztelje benne a lelket, az Isten önértékű gondolatát és legyen hűséges végrehajtója benne az Isten akaratának. Így értem azt, hogy a családi élet felszabadítja az ember lényegét, egyéniségét, azt, ami benne lelki s ezáltal mindenkit előkészít abba a nagy családba való belépésre, amely egy Atya uralma alatt mindenkit gyermekké tesz s egy lelki családdá egyesít. Hogy beteljesedjék Krisztus szava: „Aki az én mennyei Atyám akaratát cselekszi, az nekem fítestvérem, nővérem és anyám.” Csak azok tudnak ebben a világban szabad emberekké lenni, akik ilyen családi közösségből jönnek, csak ezek lehetnek Isten országának hírnökei és bizonyágtévői, mert a saját akaratuk nem választja el őket többé másoktól. Véleményem szerint a *szociális válság* megoldása is csak egy ilyen lelki megújulástól várható. Mert az emberek közti ellentétet nem lehet megoldani másképp, csak kölcsönös nagylelkűség által. Ha munkás és munkaadó százegyig vitatják is a maguk igazát, sohasem fognak egymással kibékülni. Következik a forradalom, amikor a munkás megpróbálja, hogy ő maga legyen a munkaadó, de ezzel eredményt nem ér el. Mihelyt hatalomra kerül, zsarnokká lesz s olyan terrort fejt ki, hogy attól koldul a világ. A kérdés megoldása csak a nagylelkűség s méltányosság alapján lehetséges,

azon az alapon, amelyet az evangélium képvisel. Ez azt jelenti, hogy az emberek ellentéteit csak a saját akaratukról való kölcsönös lemondás szüntetheti meg, hogy Isten akarata teljesüljön általuk. Kétségtelen, hogy az *ellenkező* felfogás zúdított a világra minden bajt. De azt gondolom: elég ijesztő a világ képe ahhoz, hogy komolyan gondolkozóba ejtsen: Folytassuk-e? Hiszem, hogy eljő az idő s talán hamar eljő, amikor olyan undor és csömör fogja el az emberiséget, amely meggyűlölteti majd vele azt, amit most folytat. S az önmagukból kiábrándult lelkekben fel fog támadni az a vágy, hogy Isten akarata szerint élve, még egyszer tiszteletreméltóvá tegyék ezt a szót: *Ember*.

EVANGÉLIUMI LAKÁSTÖRVÉNY.

I.

Már a cím is mutatja, hogy az, amiről szó lesz, nagyon közlelről érdekel mindnyájunkat. Mert sokféle nyomorúságaink közt, amelyekkel a körülmények kényszere folytán napjainkban küzködünk, világszerte a legégetőbb és legsúlyosabb az *otthon*, a *családi hajlék* veszélyeztetett volta. A katasztrófális lakásviszonyok miatt elveszett az otthon csendje, békessége, kényelme.

Minden ember arra vágyik, hogy legyen egy szentélye, ahol magában s az övéivel együtt lehet, ahol otthon érzi magát s berendezkedhetik a maga ízlése s jótetszése szerint. Hogy ez ma miért olyan nehéz s miféle külső körülmények és szociális viszonyok az okai, az természetesen nem tartozik az én előadásomhoz. De mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a mai körülmények közt éppen a *lakáskérdés* körül dűlnak a legnagyobb igazságtalanságok. Lehetetlennek és tarthatatlannak kell tekintenünk azt a helyzetet, hogy a 20. században még mindig legyen egy nagy csomó ember, akinek nincs lakása, de még sokkal inkább azt, hogy némelyeknek viszont több lakása is lehet. Méltatlan az emberiséghez, hogy némely család ne férjen a házába s viszont más család tarthasson magának üres házakat is, ha neki tetszik. Ezek igazságtalan dolgok. De elsősorban azoknak kell rajta törniök a fejüket, akik a rendért, békességért s a társadalom egészséges fejlődéséért felelősek. Én most egy másik lakásügyre térek át, amelyben legjellemzőbb az, hogy sok tekintetben hasonlít a mindennapi lakásviszonyok képehez.

Van egy nagy város, ahol minden ház él. Ez a város Isten városa, a lelkek összesége. Együtt alkotják Isten nagy, élő városát. Ebben a városban minden házban egy lélek lakik s ezeknek a lelkeknek csodálatos módon olyan törvényeik vannak, úgy vannak megalkotva, olyan a hivatásuk, mint egy családi otthonnak, amelynek az a feladata, hogy benne virágzó élet valósuljon meg, amelyből megtartó erők származzanak a világ számára. Az *evangéliumi lakástörvény* az Isten városának, a lelkek összességének törvénye, amely szerint be kell rendezniök az életüket.

Egy alkalommal a Megváltó rövidesen összefoglalta s szemléltette ezt az evangéliumi lakástörvényt. Már említettem egyik előadásomban annak a kornak azt a világszemléletét, hogy az egész világot telítve látta démoni lelkekkel s ezeknek a számlájára írt minden rosszat, betegséget, bűnt, szerencsétlenséget. A Krisztus gyógyításait is ördögűzésnek tartotta s nevezte. Ilyen ördögűzéssel kapcsolatban hasonlítja Krisztus az emberi lelket *egy lakáshoz*. Ez a példázata a Máté evangéliumában van feljegyezve (12. r. 43-45. v.): „Mikor a tisztátalan lélek kimegy az emberből, víz nélkül való helyeken jár, nyugalmat keresve s nem talál: Akkor ezt mondja: Visszatérek az én házamba, ahonnet kijöttem. S odamenvén, üresen, kisöpörve s fölékesítve találja azt. Akkor elmegy s vesz maga mellé hét más lelket, gonoszabbakat ömagánál és bemenvén ott lakoznak; és ennek az embernek utolsó állapota gonoszabb lesz az elsőnél.”

Ez a példázat, amely a lélek törvényét, mint egy *lakástörvényt* szemlélteti, magában foglalja a lelki egészség feltételeit.

II.

Négy törvénycikkben fogom kifejteni a példázatban szemléltetett evangéliumi lakástörvényt.

Az *első* törvénycikk így hangzik: *A léleknek sohasem szabad üresen állnia*. Ez az Isten lelki városának, minden egyes lélekházra kötelező alaptörvénye. Isten megteheti, hogy ilyen

intézkedésre alapítsa a lelkek életét, mert nem esik semmiféle olyan szociális hibába, mint a földi hatóságok, akik szintén kimondják, hogy üres lakás nem lehet, de viszont nem gondoskodnak arról, hogy mindenkinek legyen lakása. Isten országában mindenki önálló, saját lelki házzal rendelkezik. Isten olyan építőmester, aki városának egyik házát sem alkotja olyanformára, mint a másikat. Minden ház úgy van építve, hogy eltér a másiktól, saját törvényei vannak, egy különálló belső világ, amely csak egy léleké lehet. Ez a lelki ház egytől-egyig olyan csodálatosan van megszerkesztve az Isten által, hogy erőszakkal egyikbe sem lehet betörni. Egy embert sem lehet erőszakkal megváltoztatni. Nem lehet arra kényszeríteni, hogy kitarja a lelke kapuját s nem lehet semmiféle paranccsal, vagy csábítással arra kényszeríteni, hogy más legyen, mint amilyen. Az emberi lelket a világ minden ereje, hatalma sem tudja megváltoztatni, megtörni. Ha ilyen nagy hatalmat adott Isten az embernek, ha úgy alkotta meg, hogy belső világa védve legyen minden külső támadás ellen, akkor világos, hogy az egyéniség, az egyéni lélek a legfontosabb tényező a világon. Isten a maga világtervét alapítja reá!

Az Isten mindenki elől elzárta a lelket, de viszont kötelezővé tette számára, hogy maga nyissa meg magát s közölje a benne levő erőket a világgal. Mindenkinek megadatott, hogy egy külön világnak, a magáénak ura legyen, életnek és halálnak ura önmaga felett, de viszont isteni parancs kötelezi, hogy hajlékának soha nem szabad üresnek lennie. Üres lélek Isten világában nem lehet. Tulajdonképpen úgy áll a dolog, hogy Isten világában üres lélek a szószoros értelmében nincs is. Szoktunk ugyan üres lelkekről beszélni, de ilyenkor már értékítéletet mondunk. Tulajdonképpen minden lélek telve van, lakói vannak s valóságos csodákat lát az ember, ha elmerül a lélek benső világának szemléletében. Ha valaki befigyeli a saját lelkébe, megdöbben annak végtelen számú lakóján. Nem is képzelnek, hogy mi minden lakik bennünk s hogy lelkünk csodálatos világa milyen óriási lakás. Nem is annyira háznak, mint inkább várnak nevezhető.

Bárha a lélek egy, mégis végtelen sok tényezőtől tevődik össze. Leibnitz úgy képzei el a világot, mint végtelen számú parányok összességét, amelyek mindenike magában foglalja a mindenséget. A legközönségesebb ember lelkében is végtelenek a lehetőségek. A mi lelkünkben tényleg minden benne lakik, ami létezik. Sőt Megváltónk azt a csodát jött megvalósítani, hogy a legparányibb emberi lélek a legvégtelenebbet, az Istent is magába tudja fogadni. Minden lélek azért van, hogy önmagából kilépjen, célja föltétlenül a cselekvés. Fontos, hogy milyen az a lélek, amely cselekvésekben nyilatkozik meg? Bizonyos, hogy minden léleknek van egy, vagy néhány, vagy nagyon sok célja, minden lélek előtt ott lebeg, mint tulajdonképeni tartalma, egy célnak a képe, amelyet meg akar valósítani. Ezek a célok lehetnek kicsi vagy nagy dolgok; lehet, hogy a célok az élet folyamán megváltoznak, lehet, hogy egyetlen egy céllá tömörülnek, de akárhogy legyen is, az ember kénytelen célokban gondolkodni, mert úgy van megszerkesztve, ilyen a lelke. Mindig céllá válik benne minden. A célok képei mellé az emberi lélek az eszközök képeit is megalkotja, amelyek által ezek a célok megvalósíthatók, a célhoz vezető utakat, terveket, módszereket is képpé alkotja. Ezekben a cél- és eszköz-képekben az emberi lélek különböző képességei öltenek testet. A lélek házában e lakói igyekeznek mihamarabb kijutni a világba. Ezért a lélekben folytonos hullámvás és harc folyik. Az, hogy mi célokat tűzünk ki magunk elé: küzdelem, mert az élet céljának kitűzése s az eszközök megválasztása nagy harc és versengés eredménye. Ezek a harcok nagy ellentéteket váltanak ki a lélekben. Van olyan eset is, amikor emiatt a lélek egyenesen meghasonlik önmagával, sőt bele is pusztulhat a küzdelembe. Gyakran a lélekben levő erők két táborra oszlanak s két cél és út képében tömörülnek s az ember nem tudja, hogy ezt válassza, vagy azt? Mi következik, ha erre megyek s mi, ha arra? Ezek a versengések, harcok kisebb vagy nagyobb mértékben minden lélekben folynak. A lélek tudja, hogy ezt a harcot véglegesen el kell döntenie. A döntés azonban attól függ, hogy van-e a lélekben olyan erő, amely a többi fölött *urrá* tud

lenni? Minden lélek tudja, hogy háza népe fölé *parancsnokot* kell állítania. A tudomány ezt a döntő hatalmat *eszménynek* nevezi. Amikor a lélek cselekszik, egy *uralkodó eszmény* hatalma alatt áll. A cselekvés úgy jön létre, hogy a célok közül az egyik elhatalmasodik a házban s a többieket leszorítja a sötét helyekre, ahol többé nem érvényesülhetnek. Mert ebben a lélekházban hihetetlen sötét helyek is vannak. Tehát előtör egy cél, amely telítve van a megvalósulás energiájával s úgy betölti az öntudatot, hogy az összes kisebb célok eltűnnek mellőle, leszorulnak a tudattalanba. Ez a hatalmas cél az uralkodó eszmény, amely az öntudatot csupa *akarattá*, megvalósulási vággyá feszíti s addig fokozza ezt, míg nem fér többé bele s kiömlik a világba. Ezt a kiömlött eszményt nevezzük cselekvésnek. Most már az a kérdés, hogy mi teszi az egyik célt uralkodóvá a másik felett? Mi ölt testet az uralkodó eszményben? - A léleknek Istentől adott legnagyobb hatalma abban van, hogy ő maga választhatja meg azt a „lakóját”, képességét, akit urrá tesz a többiek felett s ráadja az uralkodó eszmény királyi palástját és koronáját. Az emberek erre nézve többféle gyakorlatot követnek. A legáltalánosabb az, amikor a ház urává az emberek valamelyik *ösztönüket* teszik. Mikor egy ösztönt teszünk urrá, ez az uralkodó ösztön természetesen a neki megfelelő célképekbe öltözik, hogy ebből tett, cselekvés legyen. Az öltöztető mester, aki ráadja a királyi öltönyt: a képzelet. Tevékeny szolga, akinek kiapadhatatlan ruhatára van és mindig tud hizelegni valami csábító ékességgel, amellyel a „királyt” hódítóvá varázsolja. De éppen ezért sem tarthatjuk soha helyesnek azt az eljárást, amikor lelkünk háza felett egy ösztönt teszünk urrá. Egészen más helyzetben vannak ebben a tekintetben az állatvilág tagjai. Őket természetesen az ösztönnek kell vezetnie. De ezek az ösztönök nincsenek fölcicomázva, befolyásolva, megfertőzve. Az emberi ösztönöknek az a bajuk, hogy a legszebb képek ruháiban is feltétlenül alacsonyabb célokat tűznek ki az ember elé, mint amilyenekre hivatva van. Így lesznek *alacsony szenvedélyek rabjai*, akik ilyen vezérekre bízzák az életüket. Az emberek nagy része előbb-utóbb ki is ábrándul ebből az „úr”-ból s elcsapva azt, másnak adja lelke fölé a parancsnokságot. Ez a más: az *okosság*. Közmeggyőződés az, hogy a lélek házában jobb rendtartót, mint az okos értelem, nem lehet elképzelni. Én azonban tisztelettel panaszt emelek ez ellen a házfelügyelő ellen is. Elismerem ugyan, hogy vele nem lehet könnyen elbánni, hogy csakugyan számottevő, sőt nélkülözhetetlen tényezője az életünknek, tehát a helyes házirend létrehozásában okvetlenül van szerepe. Azonban vezéri szerep, az én meggyőződésem szerint, nem illeti meg. Aki emberhez méltó életet akar élni, aki a legmagasabbat akarja elérni, tisztán az okosság alapján ezt el nem érheti. Az értelem sem az a tényező, amely az embert a legmagasabb célok elérésére lendíti. Az értelem mindig megalkuszik s a legnagyobb eszményeket, amelyek minden ember lelkében ott vannak, *okosságból* a sötét kamrákban fogja hagyni. Ha valaki *önzetlenül szolgálni* szeretne, ha az életét oda akarná szentelni, hogy a szenvedőkön segítsen: az értelem egész biztosan azt mondaná neki: nem lehetsz önfeláldozó, mert az ellenkezik a józan okossággal. Nem arra való vagy, hogy szenvedj, hanem arra, hogy boldog légy. Ez a tanácsadó nem lehet az életünk vezére. Megvannak a maga feladatai a lélek házában, de nem teremtetett úrnak. Az értelem mindig szolga, még akkor is, ha azt hisszük, hogy úr. Az a sajátossága, hogy mindig szuggesztíója alatt áll egy nála hatalmasabb erőnek. Ha ez az erő a hit, akkor a *hívó értelem* a legcsodálatosabb és legdicsőbb tényezője az emberi életnek; de ha ez az erő egy gonosz szenvedély: akkor az értelem a legrettentőbb és legveszedelmesebb szolgálja a bűnnek.

De tegyük föl, hogy az értelem *önmagában* is megállhat, se Istennek, se a Sátánnak nem szolgálva. Nézzük meg, mit érne egy ilyen pusztá értelem? Soha nem láttam még olyan értelmet, amely képes lett volna egy szenvedély uralma alól fölszabadulni s azt legyőzni. Ki van zárva, hogy a józan értelem Pista bácsit fölszabadítsa az alkohol rabságából. Értelmileg talán meggyőzte arról, hogy az alkohol el fogja őt pusztítani, de a legokosabb tanácsok és a legmintaszerűbb szemléltető képek dacára rabja marad a szesz ördögének. Mert az értelem nem ad *erőt* a bűn legyőzésére. Idézzük emlékezetünkbe multunk egy uralkodó szenvedélyét.

Szüleink, barátaink nagyon sok jó tanáccsal állottak elő, mindig megmondták előre, hogy baj lesz a dologból... - de még senkit sem láttam, aki követte volna a jó tanácsokat. Szenvedélyekkel megvívni az okosság soha nem tudott. Az evangéliumi lakástörvénynek pedig az a célja, hogy rend legyen a házban. Ezért kell más, jobb vezért keresnünk ösztöneink és okosságunk helyett. Vagyis: *önmagunk* helyett.

III.

Erre kötelez minket az evangéliumi lakástörvény *második* cikke is, amely így hangzik: *Isten városában háztulajdonosok nincsenek*. Ebben a rendelkezésben egy isteni *kommunizmus* jut kifejezésre s első pillanatra ellenkező látszik a magántulajdon szentségének jogelvével, melyen egész polgári világrendünk nyugszik. De mintha az Isten világrendjével is ellenkeznék, hiszen láttuk, hogy a lélek életnek és halálnak ura saját maga felett. De mégis igaz, hogy ebben a lelki városban háztulajdonosok nincsenek, hanem csak örök bérlők, akik a lakást használatra kapták, de rendelkezni felette nincs joguk. Megpróbálhatják, de csak a maguk vesztére. A lélek városának törvénye változhatatlan: nem vagy tulajdonos, csak bérlő. A házat azzal a föltétellel kaptad bérbe, hogy benne azt a célt szolgálod, amire hivatva vagy. Kétségtelen tehát, hogy nekünk alkalmazkodnunk kell egy magasabb lelki törvényhez, amelynek rendelkezése alá tartozik a mi lelkünk is, összes lakóival együtt. Nekünk Urunk van, nem vagyunk a magunkéi. Mindenestől Isten tulajdona vagyunk.

Ennélfogva a lelki házat nem adhatjuk ki senki idegennek s magunk sem bitorolhatjuk benne a tulajdonjogot. Az evangélium arra való, a keresztyén egyház arra alapított s azért tartatik fenn a világban, hogy megőrizze az Isten tulajdonjogát a lelkek fölött. Mindig a tulajdonos érdekeit kell képviselnie és sohasem a bérlőét; sőt kétségtelen, hogy létjoga is csak addig van, amíg a tulajdonos *összes jogait* megvédelmezi a bérlőivel szemben.

Ebből következik a lakástörvény *harmadik* cikke: *Isten házaiban nincs helye a gonosznak*. Szükség szerint kell hadat üzenünk a *lelkünkben lakozó bűnnek*. Mert kétségtelen, hogy az Isten által nekünk adott lakásban méltatlan lakók nem lehetnek, pedig ugyancsak laknak benne ilyenek. A keresztyénség a bűn ellen való hadjáratot mint legfőbb kötelességét, a maga eszközeivel mind a mai napig vívja. A mai keresztyénség is elfogadja ezt a törvényt s vallja, hogy a lélekben nem szabad helyet adni a gonosznak. De a törvény végrehajtásában egyoldalú. Kimerül abban, hogy megszabadít minket a gonosztól, tehát *negatív harcot* folytat a gonosz ellen. Ez a bűntől való mentesítésre irányuló törekvés uralja az egész keresztyén pedagógiát. Pedig ez csak féligazság, mely beleütközik az első törvencikkbe: nem szabad a léleknek *üresen* állnia. Nem, még a gonosz kiüzetése *után* sem. A keresztyénség nagy gözzel igyekszik kiirtani a lelkekből a gonoszt, azonban könnyen elfelejti, hogy az ördögűzés, amely a lelket üressé teszi, nem menti meg azt a rossztól, sőt, ha csak ezt csinálja, sokkal nagyobb veszélynek teszi ki a lelket. Azért mondja Krisztus, hogy amikor a gonosz visszatér, üresen, kiséperve és felékesítve találja azt. Akkor elmegy s vesz maga mellé hét más lelket, gonoszabbakat önmagánál s bemenvén ott lakoznak és ennek az embernek utolsó állapotja gonoszabb lesz az elsónél. Keresztyén nevelésünk „kisépri a házat”, azaz egy és más rossz indulatot kigyomlál s fölékesíti a lelket az „ezt ne tedd, azt ne tedd” falitábláival. De állandóan csak sepreget és szép jelszavakkal ékesítgeti a házat. Aztán az ünnepélyesen kisépert s szépen felcicomázott lakást ott hagyja üresen s engedi, hogy még sokkal inkább beteljék azzal a gonosszal, amit kiűzött belőle. Nagyon természetes, hogy ebből az ürességből nem származhatik más, mint az előbbinél sokkal rosszabb állapot. A magára hagyott lélek sötét kamráiból betódúlnak az üres öntudatba a még sokkal gonoszabb hatalmak s a lélek föltétlenül a prédájukká lesz. Az ördögök gyönyörködnek az üres lakásban. „Milyen szép ház!” - dicsérik

egymásnak vigyorogva. Milyen szépen ki van seperve! Milyen szép mondások vannak a falain! Éppen nekünk való! És bemenvén, ott lakoznak. *Csak* negative küzdeni a rossz ellen, nem jó módszer. A gonosztól megszabadított lelket *meg kell tölteniünk valamivel, ami elég erős arra, hogy ne engedje többé vissza a gonoszt. Urat* kell keresnünk, aki ki is tudja szorítani a gonoszt, de nem is engedi többé vissza, mert *Ő maga tölti be a házat teljesen*. Ki az a hatalmas, aki úgy ki tudja tágítani a lelket, hogy beleférhessen s aztán úgy be tudja tölteni azt, hogy ott többé a gonosznak ne legyen helye? Egyedül a *Krisztus*.

IV.

Az evangéliumi lakástörvény negyedik cikke azért így hangzik: *A lélek házában csak Krisztus uralkodhatik*. Mi a titka ennek az uralomnak? Egyszerű szavakban szólva: gonosz indulatot csak egészséges indulattal lehet meggyógyítani. A bűn sohasem a gondolat betegsége, hanem az indulaté. A megmérgezett indulatokban van a bűn hatalma, tehát ha meg akarom gyógyítani a beteg szenvedélyt, azt csak egy hatalmasabb egészséges szenvedéllyel tehetem. Ha kiűzzük a rossz szenvedélyt, akkor a jót kell szenvedéllyé tennünk a lélekben. Miért nem helyezkedik a keresztyénség erre az álláspontra s miért nem veszi komolyan azt, hogy épp úgy föl lehet gyújtani a lélekben a *jó mámorát*, mint ahogy az ördög a gonoszság mámorával lángba tudja borítani a szívet. A bűn azért tud győzni, mert szenvedéllyé tudja fokozni magát, meg tudja mámorosítani az embert. De van egy *szent* mámor is, amely a lelki tisztaságból, a jósból, a szeretetből tud *szenvedélyt csinálni!* És ez az, amit *Krisztus* gyújt lánggra abban a lélekben, amelyik Urává tette őt, átadta magát neki. Isten nem szenvedheti az immel-ámmal jó embereket, Krisztusnak nem kellene a tutyi-mutyi keresztyének, akikkel semmire sem mehet, mert csak helyeslik az *Ő* elveit és tanításait, de nem tudják s nem akarják magukat szent mámorban odavetni érette áldozatul. Krisztus azt akarja, hogy *szent szenvedéllyé fokozza lelkünkben a szeretet ösztönét*, az önfeláldozás mindenkiben meglévő képességét, gyönyörű szépségeit, isteni nagyszerűségét. De még többet is akar. Lelkekkel, amelyeket betöltött, más, üres lelkeket akar fölgyújtani és elárasztani élete szenvedélyes tüzével, szolgálóinak személyes bizonyágtétele által. Azt akarja, hogy legyünk „keresztyének”, Isten szerint boldog bizonyágtévők, akik nem kötelességből, nem félelemből azok, hanem mert szenvedélyük az, hogy isteni szeretetet gyakoroljanak. Egyedül ezek a keresztyének képesek arra, hogy a szeretetet átplántálják az üres szívekbe. A mi keresztyénségünk, ez az óriási intézmény csak akkor tudja misszióját elvégezni, ha tagjai ismét szenvedélyesen szerető lelkek lesznek.

A léleknek Krisztussal kell telítve lennie. Ezt így is mondhatom: a *hitnek* kell kormányoznia a lelkünk minden képességét. Mert a Krisztussal azonosult lélekben a *hit az úr*, aki megszentelheti az értelmet és az ösztönöket is. Milyen nagyszerű dolgokat csinálhat a hitből fakadó értelem! Az emberi ész alkotásai jelenleg nagyrészt istenellenes célokat szolgálnak. Pedig az ész a legdicsőségesebb eszköz lehet Isten kezében, ha mindazt a találékonyságot, genialitást, amellyel rendelkezik, arra használja, hogy Krisztus ügyét szolgálja vele. Isten nem kíván lehetetlenséget. Ellenkezőleg, a legtermészetesebbet kívánja: összes erőink, egész lelkünk átadását a szeretet szolgálatába, amelyre teremtett minket.

Ami ma történik, az a természetellenes. Mert a gyűlölködő ember visszaél azokkal a törvényekkel, amelyeket értelme fölfedez és ösztöneinek hizlalására fordít. Ezek a törvények mind a szeretet törvényei. Ha a lélek ezt fölismerte és így él velük, betölti azt, amire rendeltetett. Az egyház és a vallásos élet nem arra való, hogy zárkózzon, szűk, szomorú életet teremtsen, ceremóniák és üres szertartások formáiban, hanem hogy végre az legyen, amire rendelve van; töltse be az életet az áldozatnak s a szolgáló szeretetnek lelkével. Mert Isten a lelket a maga lakásául teremtette, honnan szeretete kiáradhasson a világba.

A VIZZÉ VÁLTOZTATOTT TŰZ.

I.

Az emberiség gyermekkorából, ősi történetéből tudjuk, hogy a vallás már fejlődése kezdetén is *a lélek tisztelete volt*. Ezúttal ennek a lélektiszteletnek csak egyik legkifejezőbb formájáról akarok beszélni s ez a *tűz* kultusza. Nagyon sok ősi népnél ez volt a vallásos élet középpontja. A tűzimádásnak eltérő magyarázatai lehetnek, de a legtermészetesebb magyarázata az, hogy a tűz a lélek látható megjelenése, kiábrázolása, amelynél különbet a gyermeki ember el sem képzelhetett. Mert a *láng* az anyagtalan anyagiség kiábrázolása volt a számára. A tűz mindenestre anyaginak tekinthető: ha hozzáérünk, érezteti a jelenlétét azáltal, hogy éget, de látszik is, mert fénye van. Azonban mégis megfoghatatlan valami, mégsem test s így a primitív ember a láthatóvá vált léleknek, ennek a különös anyagtalan anyagnak, a képét látta a láng misztériumában. A lelket nem is tudta másképp elképzelni, csak valami finom anyag: füst, pára, tűz képében. Az ó-testamentum is tele van ilyen képekkel. Jáhvé, az Úr, a pusztában vándorló zsidó népet köd- és tűzoszlop képében vezeti.

Ebből a gyermekies lélek-kultusból következhetett-e nagyobb Isten-káromlás, gonoszabb blasfémia, mint ha valaki vizet öntött az égő tűzre? Bizonyosan tudjuk, hogy ez halálos bűn volt, amelynek büntetése: halál. Később külön papokat s papnőket rendeltek a tűz őrizetére, amelynek sohasem volt szabad elaludnia. S jaj lett volna annak a Vesta-szűznek, akinek a felügyelete alatt a tűz kialudt volna, de százszor jaj, ha azt önmaga oltotta volna el!

Akármennyire primitív a mi szemünkben ez a gondolat, azért mégis nagyon kifejező képét tartalmazza magának az evangéliumnak is. Krisztus tüzet hozott erre a világra. Ő maga is azt mondta: „Azért jöttem, hogy erre a világra tüzet bocsássak: és mit akarok, ha az immár meggerjedett?”

Keresztelő János is úgy ábrázolja az eljövendő Messiást, mint aki olthatatlan tűzzel jön, hogy a polyvát megégesse. Az evangélium azért jött erre a földre, hogy kiégesse azt, ami nem Istenből való, hogy megtisztítsa a földet a bűntől. Mindenekfelett arra való, hogy mint ősi forrása a tűznek, lángra gyűjtsa a lelkeket. A Krisztus szemében a lélek a legtűzfogékonyabb valami, ha rokontűz közeledik hozzá. S neki az volt a célja, hogy mennyei tüzet hozzon azoknak, akiknek erre való hajlandóságuk van. A lelkek világában kell ennek az égési folyamatnak megtörténnie. A Krisztussal való találkozás: *tűzzéválás*, egy régi világ és élet megsemmisülése, elomlása s egy egészen új, tiszta teremtés születése. Ennek a szent tűznek, az evangéliumi léleknek ebben a világban az a sorsa, hogy küzdenie kellett folytonosan, mind mai napig a vízzel, vagyis azokkal a lelkekkel, akiknek az a természete, hogy megoltsák a tüzet, amely hozzájuk közeledik. Nem is lehet nagyobb ellensége az evangéliumnak, mint az olyan lélek, amely nem kap új lángra ettől az evangéliumi szellemtől, hanem ellenkezőleg, megoltja azt. S a mai előadás épp azt akarja megmutatni, hogy milyen súlyos s nagy akadályai vannak kezdetétől fogva, mind mai napig ennek az evangéliumi tűznek, a maga gyújtó útján való előrehaladásában. A felvizezett keresztyénségről akarok beszélni. A keresztyénségről, amely tűznek volt teremtve s vízzé változott, amely a hozzá közeledő evangéliumi lelket, a tüzet, a maga lényegévé, vízzé változtatta s ezzel a legnagyobb káromlást követi el.

II.

Az evangéliumban van egy történet, amelyhez mondanivalómat fűzöm. (Máté ev. 12. r. 22-32. v.) Ez a történet azt mondja el, hogy Krisztus betegeket gyógyított, vagyis az akkori kor

felfogása szerint ördögöket űzött. Tudvalevőleg az akkori kor felfogása szerint a némaság, sükettség, bénaság is démoni lelkektől származott s úgy gondolták, hogy a néma azért néma, mert benne néma ördög lakik. Tehát, aki a némát meggyógyítja, az kiűzi belőle az ördögöt. Krisztus ilyen néma s vak lelkeket gyógyított meg egy alkalommal úgy, hogy a vak látott, a néma beszélt. A sokaság, amely ezt látta, elálmélkodott s azt kérdezte: Vajjon, nem ez-e a Messiás? Mondanom sem kell, hogy ott voltak a farizeusok is. S mikor hallották, hogy a nép a Messiásról beszél, így szóltak: Ez nem űzi ki az ördögöket, hanemha Belzebubbal, az ördögök fejedelmével. Tehát azt fogták rá, hogy az ördöggel van szövetségben.

Jézus tudván az ő gondolataikat, így felelt nekik: „Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul; és egy város vagy háznép sem állhat meg, ha meghasonlott magával. Ha pedig a Sátán a Sátánt űzi ki, önmagával hasonlott meg; mi módon állhat meg tehát az ő országa? És ha én Belzebub által űzöm ki az ördögöket, a ti fiaitok ki által űzik ki? Azért ők magok lesznek a ti bírítók. Ha pedig én Istennek Lelke által űzöm ki az ördögöket, akkor kétség nélkül elérkezett hozzátok az Isten országa. Avagy mi módon mehet be valaki a hatalmasnak házába és rabolja el annak kincseit, hanemha megkötözi előbb a hatalmasat és akkor rabolja ki annak házáat? Aki velem nincsen, ellenem van; és aki velem nem gyűjt, tékozol. Azt mondom néktek: Minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embereknek; de a Lélek káromlása nem bocsáttatik meg az embereknek. Még aki az ember Fia ellen szól, annak is megbocsáttatik; de aki a Szent Lélek ellen szól, annak sem ezen, sem a más világon meg nem bocsáttatik.”

Ehhez a történethez akarom fűzni mondanivalóimat. Először is azt állapítom meg, hogy az emberi természet még ebben a megromlott állapotában is, amelyben van, megőrizte eredeti természetének egy lényeges vonását, t. i. azt, hogy senkinek sem kell megmagyarázni: *mi a jó? A jó azonnal fölismerhető.* Senki ebben egy pillanatra nem kételkedik. Még akkor sem tagadhatja meg lelkének ezt az őszinte s természetes megnyilatkozását, amely rögtön, azonnal tudja akármely cselekedetről, gondolatról, eseményről, hogy az jó, vagy nem jó, ha önmaga nem is a jó pártján van.

A jóról közös alapmeggyőződéseink vannak, mert úgy vagyunk teremtve. Senkisémondhatja a szeretetet rossznak, mert mindenki érzi, hogy az jó. Senkisémondja az igazat rossznak, mert tudja, hogy az igazságosság természete szerint jó. A szép megnyilatkozásairól senkisémondhatja, hogy az csúf, mert a szép érzése s meglátása alapján véve közös képességünk. Ha egy ember jellemét s cselekedeteit vizsgáljuk, akkor mindnyájan megegyezünk annak alapvonásaira nézve, mert nem lehet valakiről, aki hazug, igazságtalan, zsarnokoskodik, gyűlölködik, bosszút áll, azt mondani, hogy milyen jó, mert mindenki tudja, hogy milyen rossz. Ezt se bizonyítani, se vitatni nem kell. De mikor? Természetesen csak akkor, ha az ember nem hazudik, ha őszinte, ha minden előítélet nélküli őszinteséggel áll szemben a világgal. Akkor ki van zárva, hogy csalódhassék. Minden őszinte lélek tanítás nélkül tudja, hogy mi a jó. Ez bizonyítja a mi magasabb származásunkat. S hogy ez így van, mutatja ebben a történetben a *nép* magatartása is, amely szemtanuja a gyógyításnak. Ez a műveletlen, kritikátlan nép, látván Jézus cselekedeteit, rögtön a Messiásra gondol, nem az ördögre. Azt kérdezi: Nem ez-e a Messiás? Nem ez az Isten Szentje, akit mi várunk? Mint a tűz, úgy futotta át, borította lángba az ott állók lelkét az igazság, hogy ahol a gyógyítás, ott az Isten. Futótűz volt ez, mert a Lélek megérintette a tömeget; a Lélek, amely tűzből való, anyagot, táplálékot kapott magának az ebben a pillanatban őszinte lelkekben s lánggra lobbantotta a meggyőződést: ez a Messiás, aki eljött, hogy meggyógyítsa s megszabadítsa az embereket. Ebből látszik, hogy a lélek előtt a Lélek mindig nyilvánvaló, rögtön megismeri azt, nem kell neki magyarázat: a köztük levő rokonság folytán abban a pillanatban jelzi a lélek, hogy Lélek van jelen, vele közös, vele rokon Lélek. Az Isten Lelkének ez a tüze pedig úgy akar minden szennyet megégetni, hogy az *emberi lelket* gyűjtja meg, hogy önmaga váljék tüzzé s saját magából égesse ki azt, ami önmaga ellen való. Aki tehát gátat vet lélek s Lélek közé, hogy a

tűzregyulás meg ne történhessék, az megoltja, vízzé változtatja a tüzet. Ebben a történetben bizonyágtétel történt Isten jelenlétéről s mert azt a lelkek rögtön észrevették, eljöttek azok, akik vízzé változtatták a tüzet. Megjelentek a farizeusok s megöntözték ezt a tüzet, Isten Lelkét, mert mikor látták a jót, nem Istenre gondoltak, hanem a Sátánra. Nem az Istenember megjelenését látták benne, hanem hazug természetüknél fogva rögtön ördögi hatalomra gondoltak. A jót rossznak, az Istent ördögnek káromolták. Természetellenes dolgot követtek el, mert ha az ember a jó láttára gonoszra gondol, ez azt mutatja, hogy idegen elemmel van megfertőzve, ami nem természete, ami idegen a lelkétől. Ilyen eset az, amikor a farizeusok a jót látva a Sátánra gondoltak. Ezt nevezi Krisztus a Szent Lélek elleni bűnnek s erről mondta, hogy ez a bűn soha meg nem bocsátható.

III.

Nem lehet semmikép sem természetesnek tartani ezt a magatartást. De mi lehet az oka, hogy ezek az emberek megoltották a tüzet; nem ismerték el a Lélek jelenlétét, hanem a jót rossznak, az Istent Sátánnak akarták nyilvánítani? Miért nem voltak ezek a farizeusok őszinték, mi akadályozta meg, hogy a lelkük azonnal, természetesen, ösztönszerűleg fel ne gyúljon a Lélek jelenlétére? Két dolog akadályozta meg őket ebben: az első ok *hazug váradalmaikban* rejlett, a második ok pedig abban, hogy *titkos szövetségük volt az ördöggel*.

Hazug váradalmaik akadályozták meg azt, hogy lelkük természetesen reagáljon az isteni jó megjelenésére s azt elfogadja. Hiszen a farizeusok szintén várták a Messiást. Csakhogy annak a *realitását* ők valami egészen *földi értelemben* gondolták. A *földi viszonyok csodálatos megváltoztatását várták*, hogy a természeti világrend megforduljon, ne legyenek többé betegségek, egy évben négyszer legyen aratás, az olajfákból patakokban ömöljék az olaj. A zsidóság világhatalmát várták a rabbá tett többi nép fölött. *Hazug boldogságról* álmodtak; ebben merült ki a váradalmuk. Természetes tehát a természetellenességük. *Lelki* Messiást, *lelki* megváltozást, *lelki* országot nem is tudtak elképzelni, de nem is akartak vállalni. Nem fért a fejükbe, hogy Isten nem csodamester, aki ilyen érzéki csodák által végzi munkáját, forgatja világát, hanem Lélek, örökké alkotó és teremtő lélek s hogy a világban ez a lelkiség az igaz realitás és Isten célja az *Istenember* létrehozása. Az ilyen *lelki* váradalmak tőlük teljesen idegenek voltak. Pedig az evangélium a lelkiség realitását hozta a világba. Az evangélium titka abban van, hogy valósággá tette a lelkiséget, olyan hatalommá, amelyről a farizeusoknak fogalmuk, sejtelmük sem volt.

A Krisztus küldetése abban állt, hogy a világ erőinek központjába a lelki energiákat állította s a lelket öntudatosá tette, hogy belépjen a Lélek bűvkörébe, hogy tapasztalásból ismerhesse meg a Lélek hatalmát, amely, ha egyszer megragadta, új életet, világszemléletet, magatartást és kultúrát ajándékoz neki. Miután az evangélium ilyen lelki ajándék, azok az emberek, akik nem akartak lelki világot s nem óhajtottak lelki realitást, hanem megfogható, érzéki és anyagi realitásokra törekedtek, a Jézus lelkét nem tudták s nem is akarták megragadni. Nekik a legnagyobb csalódás lett volna elfogadni, hogy a Messiás csak ennyi. Az olyan embernek, aki a földhöz van tapadva, minden, ami lelki, az: „*csak*”... Tehát a farizeusok így szóltak: Ha csak ennyi az egész, akkor nekünk nem kell! Nem is akarjuk elfogadni, nem ismerjük el. Mert ahhoz képest, amit mi várunk, ez nagyon kevés. Ezt a szent tüzet nem akarták a világba engedni, mert az minden hazugságnak, frázisnak, földhöztapadtságnak végét, elégetését s megsemmisülését jelentette volna. Inkább megtagadták, ördögnek csúfolták, csakhogy ne kelljen lemondaniuk előítéleteikről s váradalmaikról.

De ez még csak az egyik ok volt, amiért megtagadták az isteni Lélek jelenlétét Krisztus munkáiban. A másik, sokkal mélyebb ok az volt, hogy a farizeusok *nem is akarták kiűzni az*

ördögöt. Nem örvendtek annak, hogy Krisztus kiúzi az ördögöket, jobban szerették volna, hogy ne űzze ki őket. Nem akartak szakítani az ördöggel, mert az ördögi hatalmak megsemmisülése a farizeusok hatalmának megsemmisülését jelentette volna, mivel az ő hatalmuk ezeken az ördögi hatalmakon alapult. Ezeknek az erejével uralkodtak a nép felett. A farizeusok a *félelemre alapították* hatalmukat s ezért nem akarták, hogy az ördög kifizetessék. Mikor az ördög kiment, le akarták tagadni s azt mondták, hogy itt valami *nagyobb ördöngösség* van. A farizeusok s az ördög közt *titkos szövetség volt*. Kétségtelen, hogy éjjel-nappal a törvény betűi szerint cselekedtek, nehogy Isten kifogást találjon bennük, mert ezért jutalmat, viszontszolgálatot vártak. De úgy akartak Istennel lenni, hogy megmaradhassanak a világban is, hogy ne kelljen elszakadniuk attól, ami ebben a világban jólétet, hatalmat s gyönyörűséget jelent. Tehát az ősi alkut szerették volna szerződésbe tenni, mely szerint az Úristen elégedjék meg 50, 30, sőt esetleg 20%-kal. Vállaltak imát, böjtöt, alamizsnálkodást, de azzal a feltétellel, hogy ezek mögött megmaradhassanak azoknak, akik „az özvegyek és árvák házát megemésztik.” Ez az isteni szellem megoltása. A farizeusok a vizet s a tüzet akarták egyesíteni, tehát meg kellett oltaniuk a tüzet. Lehetetlen volt, hogy a saját vallásosságukban is vízzé ne változtassák az Isten bünt kitörő s elpusztító tüzeit, a Szent Lelket. „Az ördögöt ördöggel űzni ki”, ez voltaképpen a saját iparuk, mesterségük volt s ezt akarták ráfogni Jézusra. Tehát ők voltaképpen azt tagadták, amit tettek s mindezt az erkölcs, a vallás, az igazság nevében. Ez a bűn a *hazugság* bűne, amely soha meg nem bocsátható, mert teljes elárulása az ember isteni természetének.

IV.

Most azt kellene röviden megmutatnom, hogy az evangélium, amely ez ellen a tűzoltás ellen jött, meg tudta-e változtatni a világot? Megvalósult-e a keresztyén egyház életében az, amiért alapított? Mert a keresztyénség összes formája arra való, hogy útat engedjen ennek a mennyei tűznek a világban, hogy útat nyisson Isten erejének s engedje Istent működni az emberi lekekben. Odaadás és engedelmisség az, amit Isten az emberektől kíván; hogy a lekek az evangélium által lángra gyúlva, lobbot vessenek s hatalmas tűzfolyammá válva kiégessék a világból, ami benne nem Istentől való. A jelenlegi keresztyénség arcát nézve s az evangélium szellemével összevetve azt a szellemet, amely a keresztyén ember gyakorlati életében megvalósul, kétségtelennek látom, hogy a keresztyénség megszokott formáiban a farizeusságnak kimetszett bélyegét hordozza magán.

Be kell ismernünk, hogy a keresztyén társadalomnak az a tendenciája és magatartása, hogy szép és szent frázisok tömegének akarja megtartani a vallást, az evangéliumot, amelynek álarca alatt más törekvések s szenvedélyek szabadon érvényesülhetnek. Az a törekvése, hogy ezek a szép s szent frázisok, mint pl. „A szeretet mindent elfedez”, érintetlenül megmaradjanak s minél többet hangozzanak. De ezzel maradjanak is meg frázisoknak, olyan nyilvános jelszavaknak, amelyeket kegyes társaságokban az ajkunkra veszünk, de nagyon komolyan nem vesszük őket. Lehetőleg csak szavak legyenek s ne életformáló erő. Felháborodunk, ha valaki tiszteletlenül beszél Isten igéjéről, tiltakozunk ellene, elismerjük, hangoztatjuk, dicsőítjük a Krisztust, bevalljuk, hogy nem lehet szebb élet, mint a Krisztusé s aki ellene beszél, az ellen készek vagyunk felháborodni, de ennél többet tőlünk ne követeljenek, mert egyéb dolgunk is van! Van foglalkozásunk, társadalmi összeköttetésünk, világbeli helyzetünk, majd következik az üzlet, a szórakozásaink, passzióink, szenvedélyeink s a vallás szentsége megkívánja, hogy ezeket elválasszuk egymástól. Nem lehet kívánni az embertől, hogy kártyázás közben vallásról beszéljen, hogy pedig ne kártyázzék, azt éppen nem! A másik törekvés az, hogy az evangéliumot nemcsak frázissá, hanem sajnos, álarccá is akarjuk tenni. Meglepő példáit találjuk az életben annak, hogy az ember álarcnak használja a keresztyénségét,

amelyet a világ felé nyilvánosan mutogat, de alatta magánelveket gyakorol. Álarca *messze* látszik, mint a görög színész tragikai maszkja, de mögötte kacagni lehet.

A keresztyén társadalom életének e vonásai kétségtelenül ugyanabból a lélekből valók, amelyből a farizeusoké. A mai keresztyén emberek átlaga nem hajlandó az evangéliumot annak tekinteni, ami, t. i. *lelki vihar*nak, *szent izgalom*nak, amely arra való, hogy fölforgassa az ember életét s nem arra, hogy a szeszélyeit cirógassa s az ösztöneit táplálja. Nem hajlandó elfogadni, hogy az evangélium mindenekelőtt *ellene* jött s csak ha meghódíthatta, azután van *érte* is. Nem akarja elfogadni, hogy az evangélium tűz, amely éget s önkényt el kell fogadnunk, hogy hadd égessen. Ki kellene tárunk előtte sebeinket önkényt... de mi vizes csebrekkel vesszük körül magunkat, ne hogy elégjünk s a legkisebb közeledésére leöntjük a tüzet. Nem vállaljuk hogy a lelkiség valósággá legyen az életünkben, nem akarjuk nagyobb realitásnak tartani, mint a farizeusok. Hiszen azért használunk frázisokat s álarcot, mert nem vagyunk hajlandók úgy fogadni, mint realitást. A mai embernek is csak a földi realitások a fontosak, az önző hatalom, amelyből hasznot s élvezetet vár. Az ördögöt felöltöztetjük szép jelmezbe: ideálokat, eszményeket csinálunk belőle. Azt mondjuk: nincs szebb, mint az idealizmus... Meghalnék, ha nem volna idealizmus... Idealistákká neveljük gyermekeinket s nem szeretjük, ha valaki őket az idealizmusból ki akarja zökkenteni. Nem szeretjük, ha arra tanítják őket, hogy „az életben nehézségek is vannak.” Azt akarjuk, hogy gyermekeinknek csak ideális fogalmuk legyen az életről. De ha megkérdeznők, hogy voltaképpen mit értenek idealizmus alatt, meg vagyok győződve, hogy a legtöbb ember nem tudna választ adni. Azt nevezi ő így, amit léleknek kellene neveznie, de akkor élnie is kellene azt a valóságában. Az „idealizmus” a mai keresztyénség igazi tűzoltó fecskendője. És ebből következik, hogy nincs kifogásunk a keresztyén eszmék hirdetése ellen, csak egyedül a komolyan vevése ellen van. Nagyon szeretjük a keresztyénséget az élet egy bizonyos korszakára, az ifjúság idejére korlátozni. Különösképpen *iskolai frázist* csinálunk belőle; főképen az iskoláktól, a nevelőktől kívánjuk meg az idealizmust, úgy, hogy teljesen iskolás fogalommá is vált. Amíg iskolába járunk, addig illik az embernek idealistának lennie s a tanítónak a legszentebb kötelessége, hogy ebben az idealizmusban megtartsa minket. Mikor vége az iskolának, azt mondjuk: Most következik az élet! Most már szabad vagy, most jön a harc a létért, az érvényesülés s a gyönyör. - Ezért van, hogy keresztyén nevelésünk akarva, akaratlanul, de kényszerűen nevel az őszinteség hiányára, a hazugságra, a képmutatásra. Ebből következik, hogy a keresztyén élet két részre oszlik: templomra és piacra. A templomhoz bizonyos szent dolgok vannak kötve, de ott el is végződnek. Más a piac, oda más dolgok tartoznak. Nem szabad ide templomi dolgokat vinni, itt csak a piaci dolgok érvényesek. Így oszlik meg a keresztyén élet két mezőre: a templomra, az idealizmus és a kegyesség területére és a piacra, az üzlet és a verseny mezejére. Viszont az egyének élete így oszlik meg: nyilvános ember és magán ember. Nyilvános elveiben olyan, mintha a templomban volna, magánelvéiben pedig rosszabb, mintha a piacon volna. Ez a vízzé változtatott és megoltott tűz. Az igazi *felvizezés*, amit az álarcos keresztyénség vitt végbe az evangéliumon.

De sajnós, nagyobb bűne is van a keresztyénségünknek: szintén nem akarja kiüzni az ördögöket. Nincs erre benne akarat, sőt tartja a titkos szövetséget az ördöggel. Csak fentartásokkal tagadja meg. Némely bűnöket nagyon keményen elítél, hogy más bűnöket annál inkább gyakoroljon. S az ördög szívesen engedi, hogy egyik formájában kiüzzék, hogy egy másik formájában annál nagyobb hatalmat gyakorolhasson. Amit az ördög nagy örömmel szemlél, az a nyilvános keresztyénség. A „nagy” keresztyénséggel komoly szövetsége van. Mert a gonosz bölcsen tudja, hogy csak akkor uralkodhatik, ha bizonyos formájában üldözik. Ennélfogva nagyon szereti a prédikációt. Ő a legfigyelmesebb hallgató: még akkor is ébren van, mikor már mindenki elaludt. Nem barátja az alvásnak, minden prédikációt élvez, de jobban szereti a jó prédikációt, az olyan igehirdetőt, aki hatásosan szidja. Ilyenkor a nagy

kapukat hangosan becsapják előtte s ő aztán a kicsi ajtócskákön visszabujik, hogy annál erősebben uralmába kerítse a lelkeket. Minden bűnt elítél a szokványos, szertartásos keresztyénség, amelynek látható következményei vannak. S az ördög sem bántja, ha ezeket a bűnöket ostorozzák. Mert zavartalanul megmaradnak neki azok a bűnök, amelyek emberileg nem büntethetők s külső következményeik csak nagyon későre mutatkoznak. A *finom* ördögök vannak titkos szövetségben a mai farizeusokkal, ezek a tisztán *lelki* ördögök s miközben az ember a bűn ellen kiabál, bent ezek a finom kis ördögök oltják a Lélek tüzet. Így állnak elő az olyan különös lelkek, mint: a szívtelen adakozó, vagy egy másik különös teremtmény, aki a legnagyobb szószólója a keresztyén igazságoknak, de ugyanakkor kevély, kegyetlen, irgalmatlan, meg nem bocsátó lélek. Hány meg hány keresztyén emberben uralkodik a bosszúvágy ördöge s mennyire nem tud tőle szabadulni, pedig nyilvános bűnöket nem követ el, úgyszólván nagyon tisztességes életet él, talán példaképpen is hivatkoznak rá, de lelkében haragszik valakire s holta napjáig sem tud neki megbocsátani. Hát még a káröröm ördöge amely eltéphetlenül kapaszkodik az ember lelkébe s azt műveli, hogy titkos örömmel ujjongjunk szerencsétlen testvéreink bukásán, akik pedig csak példázatosan mutatják a saját mivoltunk következményeit. El se lehetne számlálni, hányféle variációja van ennek a démonnak. Ezzel a finom ördöggel szemben legnehezebb a küzdelem. Mert amíg a nyilvános bűn ellen küzd valaki, mindenki szövetségben van vele, de ha valaki felveszi a küzdelmet először önmagában ezek ellen a titkos bűnök ellen s aztán küzdeni akar mások titkos bűne ellen is, azt fogja elérni, amit Krisztus urunk: az *erkölcs nevében* Sátánnak fogják bélyegezni. Mert az emberek nem szeretik, hogyha a saját kis ördögeikhez hozzányulnak. Az ilyeneknek gyanussá teszik az álláspontját s bűnpártolóknak bélyegzik őket. Következik az ismeretes lélekoltás, felvizezés a Lélek nevében!

Nem akarom tovább folytatni ezt a szomorú képet. A Szentlelket nem lehet nagyobb káromlással illetni, mint magunkra ölni képét s ebben a képben tagadni meg őt! Ez a keresztyénség jeges vízzel oltja a Lelket, kegyetlen, merev, lelketlen, mozdulatlan, közönyös magatartás Isten Lelkével és céljaival szemben, de azért „ékesítik és építik a próféták és igazak síremlékeit.” - Hódolnak emléüknek, de nem szeretik, csak a halott prófétákat. Ha meghaltak, megkoszorúzzák őket s gyönyörű síremléket állítanak nekik. Ez az a szörnyű bűn, amely nem bocsátható meg.

Ha tehát a keresztyénség rá nem ébred arra, hogy az evangéliummal milyen szörnyű ellentétbe került, akkor hordozni fogja a jövődő ítéletét. Mert örökre meg nem akadályozhatja a tűz eljövételét. S az lesz a mi keresztyén korunk legszörnyűbb ítélete, hogy fiaink, utódaink, a következő nemzedék fogja lélekgyilkosnak, a Lélek megoltójának bélyegezni. Mert egyszer világossá fog lenni, hogy a Sátánt nem lehet a Sátánnal kiűzni s hogy ahol igazán ördögöt űznek, ott föltétlenül az Isten van jelen. Világossá fog lenni, hogy az ördögöt csak egy nála hatalmasabb űzheti ki: Krisztus. Vagyis csak a Krisztussal lehet öntudatos harcot vívni a bűn ellen. Csak ez az egy változtathat a világon: elszánt küzdelem, határozott harc a tűzért a víz ellen. Egyszer világossá kell lennie, hogy Istennel nem lehet megalkudni se 50, se 30, se 20%-ra, hanem egészen az Övének kell lennünk. Aki vele nincs, ellene van. A hazugság vizéből nem lehet keresztyén tüzet éleszteni - ez az a bűn, amely felett az Isten végítélete harsog. De miután az Isten világában sohasem késő mogfordulni, az a reménységünk van, hogy nekünk sem késő. Mert ha ez a reménységünk nem volna, akkor minderről nem volna érdemes beszélni. Egy dolog fontos: A hazugságot nem szabad többé eltűrni. Rá kell jönnünk arra, hogy micsoda hazugságokkal van megfertőzve egész gondolkozásunk, életünk s komoly elhatározással kell törekednünk arra, hogy többé senkinek a kedvéért nem fogunk hazudni. Ha a hazugság démonát valaki le tudja győzni, lehetetlen, hogy belőle is az égi tűz megoltója legyen. Mert egyedül a hazugság oltja meg a tüzet. Azért mondtam, hogy a keresztyénség, az evangélium az őszinteség forradalma: mindenkifelett azt akarja elérni, hogy a lelkek őszintén

álljanak vele szemben s dobják el életük álarát és frázisait. Inkább legyenek teljes gyengeségükben s nyomorúságukban, de őszintén a Krisztuséi. Engedjék, hogy az evangélium lelke szabadon gyújthasson és égethessen, mert ez a tűz képes egyedül életet s jövendőt adni a világnak.

SZOMORÚ LAKODALOM.

I.

Néhány évtizeddel ezelőtt iskolás leánykák évváró vizsgáin és egyetemi ifjak irodalmi ünnepein egyaránt szavalták Reviczky híres versét: a Pán halálát. Úgy szólva divatos vers volt s el kell ismerni, hogy van valami ebben a szép költeményben, ami az emberi lélek gyökerét ragadja meg. A költő fölmutatja benne a keresztyénség világot átformáló hatalmát, de úgy, hogy *megsiratja* a szép pogány örömet, mint a Kereszt diadalának árát. Az étellel játszadozó, a világban gondtalanul gyönyörködő s annak szépségeit minden lelkiismereti aggodalom nélkül élvező szép pogány örömetnek meg kellett halnia, mihelyt az emberiség egére fölkomorlott a gyötrelmes és halál jele: a Kereszt. Mert: aki nem szomorú, az mind pogány. Ő rendelé ezt így a Golgotán...

Nagyon szép vers, de nem igaz. Hiszen az evangélium azt jelenti: örömhír. Már a nevében kifejezésre jut az, hogy az igazi örömet Krisztus ajándékozta a világnak. Az evangélium az *öröm forradalma* s célja az, hogy a szomorú emberiséget az örvendező élet kegyelmi ajándékával koronázza meg.

Senkinek se volt erre nagyobb szüksége, mint éppen annak a pogány léleknek, melynek örömet Reviczky és annyi más költő dicsőítette. Mert a történeti igazság az, hogy a pogányság örvendező életének *látzata* alatt valójában a legsivárabb unalom és kétségbeesés örvénylett. A Krisztus megjelenését megelőző időben a pogány világ már semmi örömet és élvezetet nem talált a földön. Hogy ismét egy irodalmi példát idézzek, Sienkiewicz „Őt kövessük” című novellájában nagy művészettel szemlélteti azt a szörnyű félelmet és unalmat, mely annak a kornak éppen a legkiválóbb lelkeit betöltötte. Ez az örvendező ó-világ, melyet megszoktunk a korlátlan örömei korának tekinteni, csak *álarcként* viselte magán a vidám és gondtalan derüt, a lelke mélyén halálosan szomorú volt, mert elvesztette életének célját. Aki ismeri a hellenisztikus kor lelki történetét és társadalmi formáinak belső arcukat, az tudja, hogy micsoda gyötrelmek kínozták az idők teljességében az emberi lelket.

Mint valami apokaliptikus rém, úgy tornyosult ekkor a világ fölé a *halálfélelem irtózata*. A misztériumok, melyekben az akkori világ minden valamirevaló embere résztvett, jelképes cselekmények által szimbolizálják, hogy miképpen törekedtek az emberek önmagukat elámítani és megcsalni a halál legyőzése, a lélek halhatatlansága felől. De mivel a lelkükben nem volt semmi igazi érték, ezt a hitet csak mámorral és extázissal tudták fölbreszteni. Eljátszották, drámailag megélték az istenek halálát és föltámadását. Résztvettek ebben a jelképes istendramában s beleszuggerták magukba, hogy akik az istennel együtt meghaltak, vele együtt föl is fognak támadni. Ezzel a misztikummal bódították el a lelküket s vélték megnyugvást találni azzal a sivár jövővel szemben, melyből a megsemmisülés borzalma meredt reájuk. Mélyen megrendítő látnunk azt, hogy miféle eszeveszettségekre vetemedett az életre szomjuzó, de üres emberi lélek. A dionizoszi misztérium hívei égő fáklyákkal, őrjöngve üldözték az istent megszemélyesítő vadkant, fogaikkal tépték szét, forró véréit itták s a föl-korbácsolt szenvedély önkívületében a halál és a föltámadás kínos gyönyörét élvezték, vagyis képzeltek élvezni. Ennél még sokkal megdöbbentőbb szertartások is bizonyítják, hogy ez az „örvendező” pogányság a halálfélelem vacogó kínjai közt gyötrődött.

Egy másik gyötrelmes, amely különösen a görög lélekből fakadt és borította el azt a világot, a *szenvedéstől* való kétségbeesett félelem. A görög lélek a *szép imádója* volt s a szépséget a rendben, szimmetriában és harmóniában kereste. Ideálja az *arányos emberi* élet: a *szenvedéstől mentes*, derülten élvező, kiegyensúlyozott életöröm. Ezért az igazi görög nem ismert

visszataszítóbb és irtózatossabb rémet a szenvedésnél. Nemcsak félt tőle, hanem utálta is, mint az emberi élet szépségének megrontóját. Valami különös megvetéssel és borzadályal szemlélte és fogadta a kényszerű testi szenvedést, a betegséget, melynek még a látásától is menekült, az orvosmunkát rabszolgákra bízta s saját haldokló családtagjait is eszeveszett rémülettel és undorral hagyta magukra. Hogy képzelhette volna el ez a görög ember az *önkéntes szenvedést*? Ha a *kényszerű* szenvedés átok volt előtte, az *önkéntes* szenvedés nem lehetett egyéb, mint *bolondság*. És ime Pál apostol elhozta a görögök közé ennek a bolondságnak evangéliumát: Azt, aki kényszerítés és bűn nélkül magára vállalta a legszörnyűbb halál kínjait, a keresztrefeszítetést, melyre csak a legelvetemültebb, legutolsó rabszolgát lehetett ítélni, mint az embertelen kínok mellett megalázó és gyalázzal teljes büntetésre. Egy ilyen elítéltről hirdette Pál a görögöknek, hogy az Isten Fia, akít hívó odaadással követni és szolgálni az egyetlen öröm. A *bölcsességet* kereső görögnek ennél képtelenebb bolondságot nem lehetett volna hirdetni. „A megfeszített Krisztus a görögöknek bolondság.” (I. Kor. 1. r. 23. v.) A baj csak az, hogy a szenvedést rettegő és gyűlölő bölcs görög sem kerülhette el a nemzetileg és egyénileg katasztrófálisan rázúduló csapásokat s szenvedő élete és bölcs filozófiája közt olyan rettentő ellenmondás tátongott, amely halálosan megmérgezte őt.

Igazán nem mondhatjuk róla, hogy örvendező nemzetség volt.

És végre ezt az egész pogány világot betöltötte a *holnap gyötrő gondja*: mit együnk, mit igyunk, mivel ruházkodjunk? Ha van valami, amit az életöröm gyilkosának nevezhetünk, úgy ez a kicsinyes, töprengő aggodalmaskodás az, mely mindent és mindenkit ellenséggé tesz s kétségbeesett babona igájába alázza az embert. Babonásabb, tehát szorongóbb, remegőbb és nyomorultabb lelket pedig nem mutat föl a történelem a Krisztus eljövetelekor élt emberiségénél.

Ha ezek után lehet még beszélni a pogány kor örömről, akkor nyilvánvaló, hogy az csak a *mámor* lehetett, az az öröm, melynek a „habzó serleg” a szimboluma. Ebbe akarta *beleölni* a pogány lélek a benne remegő félelmet, szomorúságot és aggodalmat. Mindent elkövetett, hogy igazi, szomorú lelki arcát valahogy elrejtthesse *önmaga* elől. Mámorba fojtotta a lelkét. Megpróbálta ezt azóta is a reménytelen ember: de ez a mód csak addig jó, amíg a mámor tart. A kétesértékű vigasztaló elpárolgása után még kétségbeejtőbb és sivárabb marad az élet.

II.

Igy örvendezett a pogány világ, mikor Jézus ajkáról elhangzott az örvendetes izenet.

Az evangélium a *szomorú lelkek ellensége*, harcba száll az emberek *félelmeivel s aggodalmival*. Egyáltalán nem igaz hát, hogy a keresztyénség szomorúságot hozott a világra. Ellenkezőleg: új s igaz örömet. Az evangélium: *forradalom*, mely az *élet* örök diadalát jelenti. Tudjuk, hogy az öröm nem egyéb, mint fokozott érzése annak, hogy élünk. Az örvendező ember abban különbözik a szomorú embertől, hogy életét nagyobb mértékben érzi. Viszont a szomorú ember úgy érzi, mintha kevesebb élete lenne. A kétségbeesésben pedig az életerő teljesen megsemmisül. Az öröm testi is, lelki is lehet. Mikor a testi örömet akarjuk fölfokozni, bort iszunk, mikor a lélek öröme fokozódik föl, Szentlélekkel teljesedünk be. A Szentlélek másféle mámort ad, mint a bor. A Krisztus Lelke az a szent bor, melyet az Ő életének szimbolumaként az Úr asztalán látunk: új élet tüzét, mámorát, mennyei életörömet jelent. Az *igazi öröm* a *lélek* felfokozása, a végtelen élet lelkünkbe szakadása. Ezért nevezi magát Jézus az evangéliumban *Vőlegénynek*. Vőlegény, aki lakodalmát üli. Belőle teljesen hiányzik a gyász és szomorúság. Azért jött, hogy „hegyen-völgyön” lakodalom legyen, hogy megülje menyegzőjét menyasszonyával, a lélekkel: „Vajjon szomorkodhatik-e a násznép, amíg velök

van a vőlegény? De eljönnek a napok, amikor elvétetik tőlük a vőlegény és akkor bőjtölni fognak. Senki sem vet pedig új posztóból foltot az ócska ruhára; mert ami azt kitoldaná, még elszakít a ruhából és nagyobb szakadás lesz. Új bort sem töltenek a tömlőkbe; máskülönben a tömlők szétszakadoznak és a bor kiömöl, a tömlők is elvesznek; hanem az új bort új tömlőkbe töltik és mindkettő megmarad.” (Máté ev. 9. r. 14-17. v.)

Ez az öröm forradalmának ünnepélyes kikiáltása.

Először azt szeretném megvilágítani, mit is jelent az, amikor Jézus így szól: „Eljönnek a napok, amikor elvétetik tőlük a vőlegény s akkor bőjtölni fognak.” Jézus nem arra céloz, hogy még csak rövid ideig marad a világon s eljön az idő, mikor nem lehet többé tanítványaival. Ugyan miért és mikor nem lehetne velük, holott azt mondja nekik: „*Veletek leszek minden- napon, a világ végezetéig?*” Ime Ő maga biztosította őket, hogy mindenkor velük marad. Ennélfogva úgy kell magyarázni a dolgot, *hogy csak az bőjtöl, akivel nincs Krisztus*. Ha a keresztyénség állandó életközösség a Krisztussal, akkor a keresztyénségben nincs helye a bőjtnek. Jézus itt a bőjtöt egyértelműnek veszi a szomorúsággal. Minket viszont násznépnek nevez, akinek nem kell szomorkodnia. - És ha a keresztyénség mégis szomorú? - Akkor... elvesztette a Vőlegényt. Valóban, keresztyénségünk szomorúvá s bőjtölővé lett. Ha lakodalom: *szomorú lakodalom*, mert lehet-e szomorúbb lakodalom, mint az, ahonnan a Vőlegény hiányzik? Ha vád érheti a keresztyénséget, akkor a vád az, hogy olyan lakodalom, amelyben nincs ott a Vőlegény, Jézus.

A bőjtölő, szomorkodó élet - az Ige további hasonlata szerint - olyan, mint az ócska ruha s az ó tömlő, amely nem való Krisztushoz és híveihez. Ő nem új foltot vetett korának ócska ruhájára, nem töltötte az isteni erők újborát a nyomorúlt, szűk élet ócska tömlőibe. Mert az új folt a régi ruhát elszakítja, az új bor sohasem fog megállni az ócska tömlőkben, hanem szétveti azokat. Mi is úgy akarunk keresztyének lenni, hogy az életünk ócska ruháját foltozgatjuk az evangélium egy-egy szép mondásával s a krisztusi élet erős újborát bele akarjuk töltögetni nyomorúlt régi életünk amugy is szakadozó tömlőibe! Pedig, Krisztus olyan életet ad, amely csak új, lakodalmi köntösbe öltözhetik, amelyet csak egészen új tömlőkbe lehet fölteni. Új, örvendező emberek kellene, akik az isteni élet mámorával akarják az életet széppé tenni. Ez Krisztus szelleme s jaj nekük, ha az evangéliumot csak foltként akarjuk elfogadni az ócska posztóra! A keresztyénség nagy mértékben megmaradt pogány és zsidó öröksége mellett, nem tudott megszabadulni a pogányság félelmétől, nem tudta megszabadítani híveit a szomorúságtól, az aggodalomtól, a mindennapi élet gondja felett való kicsinyes töprengéstől. Csak szertartásokat, szép mondásokat vett át ebből az új posztóból s tudjuk, hogy ebből már egyszer milyen nagy szakadás lett! Egész seregnek kellett kiválnia az anyaszentegyház testéből, hogy létrehozza a mi református anyaszentegyházunkat. De ez a köntös is megavult. S van-e még jogunk arra, hogy az evangélium borára bármilyen jogot formálhasunk? Az új tömlő is szakadozik... Így lett a keresztyénség lakodalom helyett szomorú, féltő és aggodó bőjt. A Vőlegény nincs vele.

III.

Az evangélium lelkét tehát a neki megfelelő ruhába kell öltöztetni, a maga tömlőjébe kell tölteni. Az evangélium igazi lelke az öröm, amely csak szabad, aktív, tevékeny életben valósulhat meg. S ha a mi keresztyénségünk nem ilyen, akkor a Krisztus szemében semmit nem ér, nem evangéliumi, nem a Krisztus élete. Mert Krisztus élete szabad, munkás élet s mindezeknél fogva, a saját erejét érezve, örvendező élet. A szomorú, féltő és aggodalmaskodó léleknek tisztában kell lennie azzal, hogy harcban áll Krisztussal. Mert Krisztus hadat üzen annak a keresztyénségnek, amely az Ő nevét dicsőíti, ünnepeit megüli, de lelkétől teljesen

idegen. Krisztus nincsen ott, ahol az életet szomorúság uralja, ahol az ember lelke tele van bánattal, ahol nincs reménység és öröm. Sőt, mint ellenség áll szemben az ilyen keresztyénekkel. A keresztyénség nem lehet szomorú, nem lehet féltő és aggódó, mert ezek a vonások evangéliumellenesek.

Ez a bőjtölő keresztyénség különböző csoportokat mutat.

Az egyik: a *bánatos keresztyének* csoportja. Feketeruhás, szomorú, nyúltképzű pap és komor, szertartásos, nyársatnyelt hívők alkotják. A bánatos keresztyén szereti a lemondást. Ez a világ annyira rossz, olyan borzasztó dolgokat lát az ember, annyira nincs segítség, hogy ő kénytelen félrevonulni és magasból szemlélni az elveszett világot. Szertartásos rezignációval kerüli az akciót, a tevékeny munkát. Szomorú gög fejlődik ki benne, egy olyan fekete szentség, amely nagyon türelmetlen s kemény a „nyomorúlt” bűnösökkel szemben. Azt vallja, hogy az üdvösségnek csak egy útja van s az az övé. Aki nem ezen jár s nem olyan rítus szerint akar üdvözülni, mint ő, az egyáltalán nem üdvözülhet. Erősen hangsúlyozza ezt a megkülönböztetést: „mi” és „ti”. *Mi* szentek vagyunk, *mi* tudjuk, hogy mit kell cselekedni, *mi* tudjuk, hogy mit jelent keresztyénnek lenni; *ti* nem tudjátok, *ti* könnyelműek vagytok, *ti* talán még táncoltok is s más efféle szörnyűségeket műveltek. *Mi* nem közeledhetünk felétek, *mi* nem lehetünk veletek közösségben. *Nekünk* olyan dolgaink vannak, amelyek kizárólag a mieink, amelyeket a mennyei Atya kizárólag velünk közöl. *Ti* nem vagytok a mennyei Atya gyermekei, *ti* nem tartoztok Ő hozzá. Ellensége lévén az örömmel, siralomházzá és dologházzá szeretné tenni a világot. Pedig meg vagyok győződve, hogy Krisztus legelőször ezt a két intézményt takarítaná el az útból. Mert Krisztus sohasem volt tömlöctartó porkoláb! De a bánatos keresztyén igenis az: csörgeti a láncot az emberek háta mögött s vigyáz, hogy jól viseljék magukat. Igaza van abban, hogy ő más, mint a világ, de ez az ellentét nem örvendetes. Mivel *nincs reménysége* a világ és az emberek felől, *boldogtalan ellentétben áll a környezetével*. Nem lakodalmi nép, a Vőlegény nincs vele... Vajjon nem kellene-e szembenéznie azzal a félelmes gondolattal, hogy aki természetellenessé teszi az életet, felelősséget vállal azért a féktelen örömmel, amelynek mámorában a megvetett világ szerencsétlen fiai keresnek hiábavaló enyhülést?

A bőjtölő keresztyénség második csoportja a *félelmes szívű keresztyéneké*. Sok tagja van. Ezek félnek nem hinni Istenben, mert reszketve gondolják el, hogy ha Ő tényleg van, akkor hitetlenségükért megbünteti őket. Félnak a vallásos dolgokból gúnyt üzni, mert ebből esetleg igen nagy hátrányaik származhatnak. De tulajdonképpen jobban szeretnék, ha nem volna Isten, mert túlnagy követelésekkel áll szembe velük. Ez az álláspont feltétlenül *babonára vezet*. Mindenfélelmes szívű ember babonás ember. Kopogtat az asztalon, fél a 13. számtól, minden bokorban veszedelmet sejt s ezzel szemben olyan dolgokba kapaszkodik, amelyektől segítséget s védelmet remél, mégha azoknak a dolgoknak egyáltalán nincs is értelme. Ennek pedig az az oka, hogy amint a bánatos keresztyénségből hiányzik a *reménység*, úgy a félelmes keresztyénségből hiányzik a *szeretet*. A félelem mindig annak a jele, hogy a lélekben nincs elég szeretet. Félt saját magát odaadni valakinek, aki nagyobb, mint ő. Vallása, babonái *önvédelem* az Isten követelése ellen. Ez se lakodalmas nép.

Végre a harmadik csoporthoz majdnem mindnyájan odatartozunk. Ennek tagjai nem tudnak szabadulni attól a gondtól, hogy mit együnk, mit igyunk, mivel ruházkodjunk? Azaz nem tudnak menekülni az *aggodalmaskodás lelkétől*. Mi keresztyének, akiknek Krisztus kijelentette az Atyát, akiknek Ő benne szabad gondtalanul élni, egymást szeretni s egymás szeretete által a legszebb életre eljutni, mi, az *Isten gyermekei*, folyton azon aggodalmaskodunk, hogy vajjon nem fogunk-e éhenhalni? Az életnek e szörnyű gondjai aztán úgy a földre nyomnak, hogy nem tudunk a szabad isteni életből megvalósítani semmit. Ezeknek az aggodalma a *hitben való szegénység az oka*. Itt arról van szó, hogy nincs bennünk elég hit. Nem hívő lélekkel nézzük az életet, a világot. Azt hisszük, hogy ez a világ gyötremre és aggódásra van

berendezve, Hiszünk a természet merev törvényeiben, de nem hiszünk a Lélek világformáló erejének óriási hatalmában. Ilyen a bánatos, félelmesszívű és aggodalmas keresztyénség. Így ül szomorúan a lakodalmasszta körül, ahonnan hiányzik a Vőlegény!

IV.

Pedig a keresztyénségnek megint lakodalmasszta néppé kell lennie. Van-e lehetőség erre? Van. A *bánatos keresztyénekből örvendező keresztyének* lehetnek. De ennek két feltétele van: a *szerénység* és a *türelem*. Igazi öröme csak a szerény s türelmes embernek lehet. A szerénység abból a tudatból táplálkozik, hogy én nem magamért vagyok, nem magamért élek, nem magamért munkálkodom, hanem csak eszköz vagyok egy olyan hatalomnak s eszménynek a szolgálatában, aki végtelenül nagyobb, gyönyörűbb, dicsőbb, mint én. Ha az ember lelkében úrrá lesz ez a meggyőződés akkor a szerény megalázkodás az öröm végtelen forrásává válik. S csak a türelmes ember lehet örvendező, mert a türelem abból az öntudatból fakad, hogy örökké élünk. Meg kell tanulnunk azért a dolgokat magasról s messziről nézni. Csak az így látó ember képes az élet nehézségeit könnyű szívvel elviselni. Aki messzire néz, azt az élet kicsi dolgai nem bosszantják annyira, mint azt, aki nem lát tovább az orránál. Az igazi keresztyén ember is más, mint a világ, de ez az ellentét örvendetes, mert *reménységgel* szemlélvén a világot és az embereket, *boldog ellentétben áll a környezetével*. Boldog ellentét a keresztyén ember öröme is a világ örömeivel szemben, mert a világ szomorú öröme után kiábrándulás és unalom következik, a keresztyén öröme soha.

A *félelmesszívű keresztyénség* is átalakulhat *bátor keresztyénséggé*. De bátorrá minket csak egy erő tehet: a *szeretet*. A szeretet, amely a legnagyobb öröm, mert maga az igazi élet. Gyáva s félelmesszívű ember csak az lehet, aki nem tud vagy nem akar szeretni. Mert az igazi szeretet rögtön bátorrá teszi az embert. Látott-e valaki olyan embert a világon, aki szeretett s gyáva volt? Teljesen lehetetlen! Mert ha én valakit szeretek csak földi értelemben is, minden aggodalmaskodást félretéve, boldog örvendezéssel s minden félelem nélkül vetem magam oda érette. Egy anyának végtelen öröm lenne a gyermekéért meghalni. Nem félve, nem aggodva tenné ezt, ha kellene, hanem nagy, sikoltó boldogsággal. Ha valaki szereti a feleségét, akkor boldogan áldozza föl érette az életét. Akit igazán szeretünk, azt *végtelenül* szeretjük. Az igazi, a teljes szeretet „*kiűzi a félelmet*.” Amilyen mértékben szeretni tudunk, olyan mértékben tudunk legyőzni minden félelmet. S így győzi le az ember, aki az *Istent* szereti, a halálfélelmet, mert aki így tud szeretni, annak számára már halál nincsen, annak a lelkén korlátlanul zuhog át az *örök élet öröme*. Ahogy a reménység a bánatos keresztyénséget átformálja örvendező keresztyénséggé, úgy teremt a szeretet a félelmesszívűekből bátor keresztyéneket.

S végül az *aggodalmaskodó keresztyénség* is *hívő keresztyénséggé* lehet. Az igazi öröm titka a *gyermekiesség*. Örvendeni csak a gyermek tud. Igazi öröme senkinek sincs ezen a világon, csak egyedül a gyermeknek. Lelki értelemben is csak az *Isten gyermekeinek* lehet öröme ezen a világon, azoknak, akik azt a gazdag életet, amelyet a Krisztus élt, gyermeki szívvel el tudják fogadni. Nem bölcs okoskodással, kételkedéssel, hanem gyermeki, alázatos, *hívő* odaadással. Az Isten gyermekei a *hit* kerekre nyílt nagy szemével csupa csodát látnak meg mennyei Atyjuk világában. Az Isten gyermeke számára a mindenség egyre nagyobb csodává válik. Felfedezi a világ titkát: ez a világ azért van teremtve, hogy itt minden eszköze, szolgálja legyen a lélek örök életének. Milyen csodálatos, mikor az ember felismeri, hogy nem a létért való küzdelem a világ törvénye, hanem az odaadás, a szeretet áldozata. Milyen csodálatos, hogy a gyermeknek megint szülővé kell lennie, hogy az áldozat nagy törvényét betöltse. Milyen csodálatos, ha észrevesszük, hogy Isten keze van mindenben, ami bennünket ér, Ő maga munkálkodik érettünk mindenekben. Ő, aki nem hányja szemünkre a bűnt, nem aszerint bánik

el velünk, amint megérdemeljük, hanem kegyelmének meghálálhatatlan irgalmával mindent javára rendez az Őt szeretőknak.

Ez a hívő keresztyén élet örömeinek a titka. A hívő keresztyén nem aggodalmaskodhatik a holnapért, mert neki csak *egy nagy gondja van*: olyan életet élni és terjeszteni, amelyet Krisztus mutatott s élt; az Isten fiának örvendező életét. Ezért mondja a fogoly Pál apostol, kezén-lábán bilincsekkel: „Örüljete az Úrban, mindenkor; ismét mondom, örüljete!”

A világ öröme s a Jézus öröme közt olyan különbség van, mint a bor s a víz között. A kánai menyegzőn Krisztus a vizet borrá változtatta. Ez azt jelenti, hogy a mi szomorú, örömtelen örömeinket igazi örömmé teszi. Szabad, öntudatos, isteni életet ad, mely Vele legyőzi a szomorúságot, félelmet, aggodást. Az új élet lakodalmi köntösében, a Lélek isteni újborával a szívünkben ülhetjük lakodalmunkat a Vőlegénnyel.

A KICSORDULÓ POHÁR.

I.

Az evangélium a *természetesség* hirdetője, mert az *igazi* emberi természetet akarja felébreszteni bennünk. Hogy a mai ember mégis annyira idegennek érzi az evangéliumot, annak nem az evangélium természetellenessége az oka, hanem ellenkezőleg az, hogy az emberi természet fordult a visszájára. Természetellenessé lett az, aminek magátólértetődőnek kellene lennie. Az evangélium maga a természetesség az igazi ember számára. Krisztus fölhívása: Legyetek tökéletesek! - egyértelmű ezzel: Legyetek természetesek!

A „természetesség” általánosan használt kifejezés. Köznapi értelemben őszinteséget jelent. Rendesen elismerést, dicséretet foglal magában arra nézve, akit természetesnek minősítünk, mert azt fejezi ki, hogy az illető nem affektál, nem mutat mást, mint a mi. Ugyanilyen értelemben van az evangéliumban is, csak a mértéke magasabb. Mikor evangéliumi értelemben beszélünk természetességről, nem az ember természeti lényének, hanem lelki egyéniségének őszinte megnyilvánulását értjük alatta. Az evangélium szerint az embernek *isteni értelemben kell természetesnek lennie*. Meg kell tehát különböztetnünk a természetesség kétféle formáját. Természetes dolog, hogy az állat ösztönök szerint éljen, de természetellenes, ha az embert irányítják ösztönök, miután az ember természetessége magasabb mértékű, mint az állaté. *Az ember akkor természetes, mikor öntudatos*. Nem *csinált*, hanem *lélekből* fakadó öntudatosságra gondolok. Amilyen biztos és magától jövő az állat ösztönössége, olyannak kell lennie az ember öntudatosságának. Az embernek az öntudat az ösztöne, azaz annyira öntudatosnak kell lennie, mintha ösztönből cselekedne. Mintha nem is kellene gondolkoznia azon, amit gondol, érez és cselekszik. Ebben az értelemben a legöntudatosabb lélek a legmagasabb értelemben természetes ember.

II.

Ha igaz, hogy az ember akkor természetes, mikor minden megnyilatkozásában öntudatosan adja saját magát, úgy a természetellenesség lényege is világos: aki öntudatosan *nem* saját magát adja, az természetellenes. A nem természetes ember tehát *hazug* ember. Aki hazudik, annak az egész élete hazugság, mert ellene mond annak, ami benne van. Vétkezik saját maga és az emberiség ellen s egyik hazugságból a másikba esvén, a világ megrontója lesz, mert egy hamis világ felépítésén mesterkedik. A keresztyénség nagy erőpróbája azon dől el, hogy ki tudja-e pusztítani a világból a hazugságot, vagy nem. Mert a hazugság az ősi ellenség, akivel Istennek élethalál harca van. A mai keresztyének program-parancsa: küzdjete a hazugság ellen, hogy az emberi élet ismét természetessé legyen.

III.

Kezdetől fogva nagy vita dúl a keresztyén egyházban a hit és a cselekedetek elsőbbsége fölött. A kérdés az, hogy melyik szükségesebb, lehet-e az egyiket a másikkal pótolni, lehet-e valamelyiket a másiknak alárendelni? Az e körül folyó vita olyan régi, mint maga a keresztyénség. Már Pál apostol leveleiben ott van ez a kérdés, mert a keresztyénség hazug világba érkezett, amelynek a legfőbb baja épen az volt, hogy a cselekvés s a lélek belső tartalma közt áthidalhatatlan ellentét állott fenn. Az evangélium célja, ennek az ellenmondásnak megszün-

tetése volt. Láttuk, hogy Krisztus küzdelme a farizeusok ellen az isteni természetesség szent haragjának lángolása a nem természetes emberek hazugsága ellen, akiknek egész magatartása, nyilvános működése ellentmondásban van a lelkük valódi tartalmával. Ezért vádolja őket minden alkalommal a képmutatás bűnével. A farizeusok és minden idők farizeusi gondolkozása azt vallja, hogy az ember értéke abban van, ami belőle kívülről látszik. Mivel az ember cselekedetei nyilvánvalóan megmérhetők, ennél fogva egyedül a cselekedetek mértékadóak. Ezért törekedtek a farizeusok mindig arra, hogy a világ szemében nagy értéket képviseljenek, ezért végezték úgy minden cselekedetüket, hogy az emberek lássák. Utcasarkon állva imádkoztak, bőjt idején bekormozták az arcukat, hangosan trombitáltattak maguk előtt, amikor alamizsnát osztogattak. Ezen a farizeusi alapon egész gyakorlat fejlődött ki: az elismerésméltó jó cselekedetek rendszere, amely mögött lélek nincsen, mert az egészet végig lehet csinálni lélek nélkül is. Ha az a célom, hogy elismerést szerezzek velem: jótékonykodhatom szeretet nélkül is, csak az a fő, hogy lássák. Nem is ritka példány a *szívtelen adakozó!*... A keresztyénségnek először ezek ellen a „keresztyének” ellen kell küzdenie, akik, mint átkozott örökséget, származtatják át nemzedékről nemzedékre a belső és a külső élet szörnyű ellentétét, a hazug képmutatást.

A jónak az a természete, hogy lélek nélkül utánozható, nagyon sok igaz ember lelkét elcsüggesztette. Minden korban akadtak ilyenek, akik a cselekedetek arcátlan hazugságán megundorodva félreálltak s valósággal lenézték a cselekvést, mint a valódi szentség akadályát. A remeteség szentsége magába zárkózik s egyedül akar lenni az Istennel, félrevonulva a hazug világtól. Már az őskeresztyének lelkiismeretét is zavarba hozta ez. Jakab apostol szükségesnek látja hangoztatni, hogy a hit cselekedetek nélkül halott. Nagy nyomorúságnak kell tartanunk a keresztyénség történetében azt a tényt, hogy a hitnek és a cselekvésnek nem a *kapcsolatát*, hanem az *ellentétét* állította előtérbe. Sajnálatraméltó, hogy az egyik oldal máig is a hitet, a másik viszont a cselekvést hangsúlyozza. Így alakult ki a jó cselekedetek rendszere s egy szörnyű gondolat vette bele magát az emberek lelkébe, amely végtelenül megnehezítette azt, hogy az ember természetes lehessen. Az a gondolat, hogy a jócselekedetnek *érdeme* van, hogy én „kiváló ember” vagyok, ha jót teszek, hogy a jó cselekedet *rangkülönbséget* képez az emberek között, sőt egyenesen *üdvösséget* szerez. Ezt a szörnyű eltvelyedést azzal koronázták be, hogy Isten rendeléseként hirdették.

IV.

Az evangéliumban ennek az ellentétnek nyoma sincs. Az Üdvözítő evangéliumában a hit és a cselekvés olyan viszonyban állanak egymással, mint a fa és a gyümölcs. A fa és a gyümölcs nem két különböző dolog, mert a gyümölcs a fa eredménye, az amiért a fa él, amit létre akar hozni. Ha a gyökereiből táplálkozik a fa, akkor él s akkor gyümölcsöt fog teremni. Ez a természetes kép mutatja a hit és a cselekedetek közti igazi viszonyt. A természetes emberi élet törvényét a gyümölcsstermő fa ábrázolja. Miért terem a fa? A kálvinizmus gyönyörű felelete szerint: *hálából*. A gyümölcs nem érdeme a fának, hanem a hálája. Ezzel hálálja meg a fa a kertészt, a föld, az eső, a nap munkáját, akik érette dolgoztak, hogy teremhessen. A lélek Istentől táplálkozik. Megkapott Tőle ingyen, kegyelemből minden feltételt arra, hogy megszabadulhasson a bűn vadhajtásaitól s egészséges fává lehessen. Természetes, hogy ez a lelki fa, hálaáldozatul nyújtja a kertésznek édes gyümölcsét: a szent életet. Itt nincs ellentét hit és cselekedet között. Nem is két párhuzamos vonal áll egymás mellett, hanem csak egy, amely kiinduló pontjában hit, végpontjában cselekedet. Kezdetben gyökér, eredményében gyümölcs. Ez a természetes álláspont, amelyre a kálvinizmus az evangélium alapján helyezkedett.

V.

A lélek benső tartalma és külső megnyilvánulása között természetes, egészséges esetben nem lehet ellentét. Ezt az igazságot Krisztus egy alkalommal, amikor a farizeusokra rásüti, hogy hazudnak, így világítja meg: „Vagy legyetek jó fák és teremjete jó gyümölcsöt, vagy legyetek romlott fák és teremjete romlott gyümölcsöt; mert gyümölcseről ismerik meg a fát. Mérges kígyóknak fajzatai, mi módon szólhattok jókat, holott gonoszok vagytok? *Mert a szívnek teljességéből szól a száj.* A jó ember az ő szívének jó kincseiből hozza elő a jókat; és a gonosz ember az ő szívének gonosz kincseiből hozza elő a gonoszokat. De mondom néktek: Minden hivalkodó beszédért, amit beszélnek az emberek, számot adnak majd az ítélet napján. *Mert a te beszédeidből ismertétel igaznak és a te beszédidből ismertétel hamisnak.*” (Máté ev. 12. r. 33-37. v.) Ez a kijelentés a *krisztusi lélektan* eszenciája. Ez a krisztusi lélektan *ideális*, azaz nem tényt állapít meg, hanem egy *eszményt* állít föl. Így kellene lennie, ha az emberek krisztusi értelemben természetesebbek lennének. *A szívnek teljességéből szól a száj:* ez annak a léleknek törvénye, aki engedelmeskedik a maga igazi természetének. Aki önmaga lényének ellenáll, abban ez a törvény nem valósulhat meg. A hazugság rettentő hatalma éppen abban fészkel, hogy a száj úgy szólhat, *mintha* a szívnek teljességéből beszélne s mivel a szív maga rejtve van, csak „*beszédidből* ismertethetel igaznak vagy hamisnak.” Az embereket tehát félre lehet vezetni a hazug megnyilatkozás ártatlan álarcával s föl lehet építeni a hazugság egész világszisztemét. Az emberek talán soha, vagy csak nagyon későn vennék ezt észre. Krisztus azonban szent komolysággal figyelmezteti a hazug lelkeket: Minden hivalkodó beszédért számot adtok majd az ítélet napján! - Mert Isten látja és ismeri a *szívet* magát!!

Krisztus szemében az emberi lélek olyan, mint egy pohár, amely folytonosan telik s mikor tartalma elérte a pohár peremét, kicsordul. Amíg telőben van a lélek kelyhe, indulatok, tervek, eszmények buzognak benne, de abban a pillanatban, amint a pohárból kicsordultak: *tettek*ké váltak. A pohárból csak az csordulhat ki, ami tényleg benne van. Mi tehát a tett? A teljessé lett lélek kicsordulása a világba. Krisztus gondolata szerint ez a lélek *természetes* megnyilvánulásának módja, az igazi tett születése. Ez a mód akkor is természetes, ha a lélek tartalma gonosz. Mert a gonosszággal teli lélekből is természetesen csordul ki a bűntett. Krisztus ellensége a bűntett és azt akarja, hogy a jóval teli szívek ömöljenek tettekbe, de mindenekelőtt azt kívánja az embertől, hogy megnyilatkozása őszinte, azaz valódi tartalmának megfelelő legyen. Vagy őszintén jó, vagy őszintén gonosz. A Krisztus csak egyet nem állhat, azt a lelket, amelynek megnyilatkozása sem nem jó, se nem rossz, azaz hazug. Egy helyt azt mondja: „Te sem hideg nem vagy, sem hév; vajha hideg volnál vagy hév. Így mivel lágymeleg vagy, sem hideg, sem hév, kivetlek téged az én számból.” Ha gonosszá van a lélekben, csorduljon ki belőle, mert ahhoz, hogy leszámolhassunk vele, ki kell jönnie a napvilágra. De ami Krisztus szemében a legtermészetesebb s a leggyűlöletesebb, az, ha a gonosz lélekből *látszólagos jó csordul ki*. A hazugságnak ezt a tényét halálosan kárhozza. Méltán, mert a „báránybőrbe öltözött farkas” nehezíti meg leginkább Krisztus küzdelmét a világban. A gonosz azért utánozza a jót, hogy megtévessze az embereket. A jó látszata alatt kicsordult gonosz elárad az emberek közé, mint egy fertőző folyadék s végzi a maga romboló munkáját. Nem ismerhetjük föl valódi lényegét, mert mindig szebb, mint a jó. Lehetőleg még krisztusibb, mint Krisztus maga. A keresztyénség ősi képzete szerint az Antikrisztus olyan, sőt szebb, mint Krisztus. Gyanussá is csak túlzottan krisztusi volta teheti. Krisztus a maga hiveire nézve éppen ezért a legszigorúbban kötelező törvényként parancsolja, hogy életük a *lélek poharának kicsordulása legyen*.

VI.

Itt áll előttünk a krisztusi lélektan egyszerű, de egészen új világot teremtő alaptörvénye: *Krisztus nem fogad el más cselekvést, csak azt, ami teli lélekből jön.* Ebből következik, hogy *nem szabad cselekednünk addig amíg a lelkünk nincs tele.* Milyen természetes és magától értetődő ez a követelmény. S mégis, ha tetteinket, nyilatkozatainkat őszinte kritika tárgyává tesszük, látnunk kell, hogy a legkritikább esetben vannak ilyen „kicsorduló” cselekedeteink. Krisztus bizonyágtevőkké akar tenni minket. Nem elég, ha hiszünk benne, ha némán, titokban szeretjük. Nem akarja, hogy el legyen zárva bennünk, mint egy sírban. Krisztus a mi lelkünkben is a Húsvét Krisztusa akar lenni. Meg akarja tölteni a lelkünket s diadalmasan ki akar lépni belőlünk is a világba. De épp azért a lélek őszintesége, a keresztyén élet természetessége azon fordul meg, hogy amíg Vele nincs teli a lelkünk, *nem szabad* cselekednünk. Tévedés azt gondolni, hogy Krisztus a folytonos cselekvést kívánja. Sőt egyenesen tiltja azt, mikor a lélek nincs készen reá. Mert csakis így nem fogunk érdemeket tulajdonítani tetteinknek, jól tudván, hogy nem *mi* cselekszünk, hanem valósággal kiömlött belőlünk a jó, mi pedig csak eszközévé lettünk a bennünk működő isteni hatalomnak. Csakis így lehetséges, hogy elbizakodottság helyett hálát adjunk, hogy egyáltalán szabad s lehet cselekednünk, Vele és Érette. Hogy minden érdemet egyedül Neki tulajdonítsunk, mert cselekedeteink, mint éltető forrásból, Belőle buggyannak ki. Az ilyen cselekvés az élő hit áldott gyümölcse. Ezért mondja Pál apostol: *Ami nem hitből van, az bűn.* Mi mutatja jobban keresztyén életünk szomorú elfajulását, mint az, hogy ezt a mély értelmű kijelentést elfelejtettük és nem akarjuk megérteni, hogy az a megnyilatkozás, ami nem a Krisztussal tele *hívó* lélek kicsordulása: *bűnös hazugság.* Egész szokás-keresztyénségünk, gépies cselekményeink, elcsépelet frázis-vallásunk nyomorúsága abban gyökerezik, hogy nem vesszük abszolút komolyan Krisztus parancsát: *Ne cselekedj addig az Én nevemben, amíg Én ki nem csordulok belőled.* Mint az ítéletharsonája, zúg korunk keresztyén társadalma felett Krisztus tiltó és követelő szózata: *„Nálam nélkül semmit sem cselekedhettek!”* (Ján. ev. 15. r. 5. v.)

...Nagyon jól hallom a szomorú sóhajt: mit tegyek hát, ha a lelkem nincs tele Krisztussal, ha üres vagyok, ha nem csordul belőlem magától az élet áldott folyója és a kötelesség, a helyzet, a hivatás, a körülmények mégis azt kívánják, hogy cselekedjem és beszéljek?... Mi fog történni vélem ha Krisztus egyáltalán nem tölti meg soha a lelkemet?... A felelet egyszerű és mindenki által teljesíthető. Ha üres vagy, ne cselekedj, - *de táplálkozz!* Igyál az élet forrásából, egyél az élet kenyeréből, töltsd meg magad az Én kincseimmel; addig táplálkozz, amíg majd kicsordul belőled a cselekvés. A farizeizmust csak úgy lehet a keresztyénségből kiirtani, ha ezt a parancsot komolyan vesszük. A *bizonyágtevés* nagy kötelessége azért sorvadt el az egyházban, mert elhomályosult a *táplálkozás* nagy kötelességének tudata. Valljuk be, hogy az Isten Igéjével és az imádsággal való rendszeres lelki táplálkozás egyházunkban ritka jelenség. Ez megint azt mutatja, hogy a lelket nem tartjuk komoly valóságnak. Ki mulasztaná el csak egy napig is testét táplálni?... De azt, hogy a lélek is éhes, hogy a lélek sem élhet meg táplálék nélkül, ki veszi komolyan? Az éhhalál szélén már nincs éhség. Ez a tényleges helyzet a lelki életünkben. Pedig be lehet magunkba inni a krisztusi életet, mint egy mennyei italt, hozzákapcsolódhatunk, elfogadhatjuk parancsait, fölöltözhetjük jellemét, befogadhatjuk szeretetét, mint Isten kenyerét. Táplálkozhatunk, hogy cselekedhessünk! De aki meg se próbálja, mi módon panaszkodhatik, hogy nem érzi Krisztust a lelkében s mivel védi lélektelen, nem hitből való hazug életét?

VII.

Az Isten ítélőszéke előtt egykor eldőlt az igazság és hazugság nagy pöre. *Ebben* a világban mindig a látszat lesz a győztes, mert az ítélkezés alapja a látható cselekvés és a hallható beszéd. Mi következik ebből reánk, keresztyénekre nézve? *Félelmes felelősség*, melyet nem a világ, hanem Isten előtt hordozunk. Hogyan viselhetjük el ezt a megvesztegethetetlen Bíró előtt, aki a lelket, a forrást látja?... Nem kell-e megdöbbenünk arra a gondolatra, hogy látszat-keresztyénységünkre a hazugság egész világa épül fel, amelynek Isten előtt végre is össze kell omlania, mert belül egészen más, mint amit kívülről mutat? Minden „hivalkodó” beszédért számot kell adnia ennek a világnak Isten előtt, az ítélet napján. Számonkérjük tőle a „világbéke” hivalkodó beszédét, melyet állandóan nagyon hangosan hirdet, de álarca alatt annál elszántabban fegyverkezik. A világháború előtt is minden visszhangzott a leghumánusabb frázisoktól s amikor a legjavában zengett a hazug jelszavak kórusa, akkor következett be a katasztrófa. De nemcsak a szándékos hazugság az, amely a kicsorduló pohár törvényét megcsúfolja. Vannak keresztyén életünkben olyan hazugságok is, amelyeket szentesített a keresztyén világ, amelyeket egyenesen jónak, humánusnak, nemesnek tart. De Isten előtt minden hazugság egyforma. Gondoljunk csak arra, amit „*konvenciónak*” nevezünk! Az egész konvenció-rendszer merő hazug megalkuvás s csak arra való, hogy igazi szándékainkat és érzéseinket elfedezze. Az egész arra megy: ne mutasd az igazi arcodat, bolondítsd el a világot, csapd be az embereket! Ott van az *elhallgatás* hazugsága. Az emberek úgy alkudtak meg a lelkiismeretükkel, hogy nem hazudnak, csak nem mondják meg az igazat. Pedig, ha nem állunk bátran az igazság mellé, a hazugság világának építői lettünk. Életünk valóságos zsarnoka a „*nem illik*” nagy hazugsága. Valamit illik elhallgatni, valamit nem illik észrevenni. Vannak hazugságok, amelyek félelemből származnak s vannak olyanok, amelyeket *kíméletből* mondunk, sőt vannak *jószándékú* hazugságok is, amiket „tekintettel erre vagy arra” mondunk. Minden esetben a meggyőződésünk ellen cselekszünk. Pedig a keresztyén embernek csak tele szívből szabad beszélnie vagy cselekednie. És pedig olyan tele szívből, amelyben már a Krisztus maga cselekszik. Ha azt akarjuk, hogy keresztyéneknek nevezhessük magunkat, ha azt akarjuk, hogy keresztyénységünk igazán s valósággal természetes legyen, vissza kell térnünk ahhoz az egyszerű lélektanhoz, amely ebből a tételből áll: ne cselekedj, amíg a lelked egészen tele nincs. Mert ha valamivel lehet ezen a világon segíteni, akkor csakis a természetes őszinteséggel, a szívből jövő cselekvéssel lehet. Ennek a drága, isteni orvosságnak szimbóluma a kicsorduló pohár.

ISTENI IGAZSÁGTALANSÁG.

I.

Ebben az előadásban, ellentétben az eddigiekkel, egy emberi *erény* kerül összeütközésbe az evangéliummal. Ez az erény az *igazságérzet*, egyike a legélénkebben jelentkező, legáltalánosabb érzéseinknek. Természetesen ebben az erényben is kell lennie hibának, ha ellentétbe kerülhet Krisztussal. Az volna hát a célom, hogy fölmutassam: miért s mikor ütközik össze az emberi igazságérzet, amely önmagában véve elismerésre méltó, az isteni igazsággal. Vagy másképen szólva: mi az oka, hogy az ember sokszor *igazságtalannak* látja az Istent? Három példát hozok elő az evangéliumból s ezeken fogom megmutatni az emberi és isteni igazság összeütközését, hogy az *egyetlen* igazság fénye fölragyogjon előttünk.

II.

Az első példa: Máté ev. 21. r. 23-32. verseiben foglaltatik. Ebben a történetben a főpapok és a nép vénei számon kérik Krisztustól, hogy micsoda hatalommal cselekszik és ki adta neki a tanításra való fölhatalmazást? Az akkori szokások és törvények szerint az ige hirdetése s az isteni dolgokkal való foglalkozás hozzá volt kötve a rabbinusi és a papi hivatalhoz. Krisztusnak tehát - emberileg szólva - először fölhatalmazást kellett volna nyernie a főpaptól, hogy ezeket végezhesse. Mikor kérdőre vonták, nem adott direkt választ. Azt feleli: „Én is kérdek tőletek egy dolgot, amire ha megfeleltek nékem, én is megmondom néktek, micsoda hatalommal cselekszem ezeket. A János keresztsége honnan vala? Mennyből-e, vagy emberektől? Azok tanakodnak vala magukban, mondván: Ha azt mondjuk: mennyből, azt mondja majd nekünk: Miért nem hittetek tehát néki? Ha pedig azt mondjuk: emberektől; félünk a sokaságtól; mert Jánost mindnyájan prófétának tartják. És felelvén Jézusnak, mondának: Nem tudjuk. Monda nekik ő is: Én sem mondom meg néktek, micsoda hatalommal cselekszem ezeket. De mit gondoltok ti? Vala egy embernek két fia és odamenvén az elsőhöz, monda: Eredj fiam, munkálkodjál ma az én szőlőmben. Az pedig felelvén, monda: Nem megyek; de azután meggondolván magát, elméne. A másikhöz is odamenvén, hasonlóképen szóla. Az pedig felelvén, monda: Én elmegyek uram; de nem méne el. E kettő közül melyik teljesítette az atya akaratát? Mondának neki: Az első. Monda nekik Jézus: Bizony mondom néktek, hogy *a vámszedők és a parázna nők megelőznek titeket az Isten országában.*” A zsidó nép vezetői hivatalos és hiteles kegyességüknél fogva állottak első helyen: mikor tehát Krisztus azt állította róluk, hogy a söpredék megelőzi őket az Isten országában, a legbotrányosabb igazságtalanságot követte el velük szemben. Ez a nyilatkozat örökre elszakította őket Krisztustól. Többé köztük békesség, megegyezés, sőt elképzelhető viszony sem létezhetett. Mennyire fel lehettek háborodva ezek az emberek, akiknek egész élete a törvény betűjéhez való szigorú ragaszkodásban telt el. Úgy gondolták, hogy jogosan s igazságosan tarthatják magukat kegyes embereknek s jog szerint várhatják Istentől az elsőség jutalmát. Róluk azt mondani, hogy alábbvalók, mint a publikánusok és a parázna nők, hallatlan igazságtalanság volt... Az a kérdés, ami itt fölmerül és megoldásra vár, az *igaz élet* kérdése. Ha egyáltalán *lehetséges és van* igaz emberi élet, akkor Krisztus nyilatkozata igazságtalan, mert nem különböztet az emberek között... Minden ezen fordul hát meg: *van-e* egyáltalán tisztaság, igazság, érdem és jog az emberi életben, Istennel szemben?

A tény az, hogy Isten törvénye szerint *igazak és bűnösök közt nincs különbség, mert nincsenek igazak.* Igazságos, vagy igazságtalan-é ez az isteni ítélet?... Talán, ha egy eltipró zsarnok

mondaná ki, igazságtalan lenne annyiban, hogy elbíráhatatlan mérték alá állítja az embert. De ezt az ítéletet a *kegyelem* mondja ki felettünk, akinek csak egy megkülönböztetése van az emberekre nézve: aki *megalázza* magát és aki *fölmagasztalja* magát. Krisztus példázatában a farizeus így szól: hálát adok neked Isten, hogy különb vagyok mindenki másnál! - A publikánus pedig megalázkodik s megbánja bűnét. Ez a két ember tényleg *különbözik* egymástól. De nem abban, hogy az egyik igaz, a másik bűnös, mert *mindakettő* bűnös. A különbség abban van, hogy egyik megbánja bűnét, a másik nem is ismeri el. Krisztus szerint Isten nem a kegyes farizeusnak ad igazat, hanem a bűnbánó publikánusnak. A papok szemében ez igazságtalanság. Mert ha így van, akkor mit ér a harmincéves kegyesség, holott egy harmincéves bűnös élet előbb kerülhet a mennyek országába? *Emberi értelemmel nézve* igazságtalanság, mert semmibe se veszi a kegyes élet előnyeit. Emberi értelemmel nézve, nem is *érdemes kegyesnek* lenni, mert semmiféle előnnyel nem jár. Sok mai kálvinista ember is méltatlankodik azon, hogy Isten nem tesz különbséget a jó s a rossz ember közt. Ez nem változtat ugyan Isten fenséges törvényén, de azt bizonyítja, hogy az ilyen emberek kálvinizmusa nem kálvinizmus többé, az ilyen kálvinista már elfelejtette ősei hitvallását. Az evangélium kálvinista szellemű szemlélete szerint igenis van valami, ami számít, ami mindenesetre tekintetbe jön Isten előtt s ez a *bűnbánatos megtérés*. Krisztus nem mondja azt, hogy a *meg nem tért bűnösök* megelőzik a kegyeseket, csak azt mondja, hogy hiábavaló, azaz hamis a kegyesség, ha hiányzik belőle a bűnbánat. A farizeusok azért látják igazságtalannak Istent, mert igaznak képzelik magukat. Nem Isten igazságtalan, hanem a saját magukról alkotott hizelgő kép. Egy hiányzik belőlük: a saját rosszasságuk megismerése. Az a baj, hogy Istennel szemben jónak gondolják magukat. Viszont ha egy bűnös csakugyan érzi, hogy milyen rossz s megalázkodva Istenhez fordul, természetes, hogy megelőzi a kegyeseket, ámbár azok kegyességükkel 30 éves előnyben voltak, mert *igazságosan* ítélte meg önmagát. Megtalálta az emberi élet titkát: mivel minden ember bűnös az Isten előtt, csak egyet tehet: elfogadhatja a Jó segítségét, megragadhatja a kegyelem mentőkötélét. Aki ebben megelőzi a másikat, az az első.

Ismételjük meg tehát azt a törvényt, mellyel az isteni „igazságtalanság” a világot forgatja: *Isten szemével nézve semmi különbség nincs az emberek közt*. Emberi szemmel nézve nagy differencia van egy kegyes főpap s egy publikánus között. De emberi szemmel nézve a Fellegvár s a Montblanc közt is nagy különbség van, pedig fölülről mindakettő elenyésző kicsi. Bizonyos magasságból nézve a föld felszíne egészen síma. Isteni szemmel nézve az emberek egyformán semmik. Ha ezt megláttam, nincs semmi jogom többé ahhoz, hogy embertársamat lenézzem, nem ismerhetek többé megvetett embert. Ha egy kicsivel magasabbra emelkedtem is az általános romlásban, azért épp úgy el fogok veszni, mint a legutolsó. Mert igazán mindegy, hogy egy arasszal, vagy 500 méterrel a víz felszíne alatt fulladok meg; végeredményében egyre megy a dolog: mindaketten megfulladunk. Isten szentségéhez mérve a legjobb is, ami emberben található, csupa szenny és szégyen. Önmagában véve minden, ami csak emberi: hiábavaló és rossz. Hogy volna hát jogom lebecsülni egy másik embert s miféle alapon tarthatnám magamat különbnek akárki másnál? A „kegyes” és „igaz” lélek persze felháborodik ezen: Nem vagyok különb? Hát hiába imádkoztam? Hiába adtam fizetésem tíz százalékát egyházi célokra? Hiába jótékonykodtam? - Nincs igazság az égben, mert hiábavaló a kegyesség: a jó embert is érik csapások, sőt talán sokkal nagyobbak, mint a gonoszt, aki sohasem törődött az Isten dolgaival! Tény, hogy mihelyt az ember igazságot tulajdonít magának, érdemeket lát a cselekedeteiben, azonnal kibogozhatatlan zűrzavar áll elő az életében. De Isten éppen azt akarja, hogy világossá legyen a szomorú valóság: *egy embernek sincs igaza*. Ő kivétel nélkül mindnyájunkat *betegnek* lát s egyetlen kívánsága, hogy a beteg engedje: hadd vizsgálja meg az orvos, állapítsa meg a baját s gyógyítsa meg. Ez az „igazságtalan” Isten forró szeretettel szeretne meggyógyítani mindnyájunkat, de ennek feltétele van: engedjük meg az Orvosnak, hogy elvégezhesse rajtunk a maga munkáját. Az „igazaknak” az a bajuk, hogy egészségesnek tartják magukat, ezért előzi meg őket legtöbb beteg a gyógyulásban. Minden

emberi szív beteg, de legrosszabb a helyzete annak, aki beteg szívét az igazságosság kővértjével burkolja körül és zárja el az orvos elől. Isten nem mond le ezekről sem, de az ilyeneknél először szét kell törnie a kőburkolatot, hogy a sebhez érjen s biztos, hogy ez cirógatással nem mehet végbe! Istennek vannak finom műtő-eszközei, de van pörölye is s az „igazaknál” sokszor ezt kell elővennie, hogy célt érhessen. Ilyenkor hangzik az értelmetlen jajgatás: Miért üt éppen engem, mikor én igaz vagyok? Pedig világos, hogy miért. A *Szeretet* ütései ezek, aki azért töri össze, hogy ne maradjon benne egy ép porcika sem, hogy végre *kegyelemért* kiáltson az igaz is! Végre, mikor már sok porbahúllt bűnös szív megelőzte őt a mennyek országában. *Ez az isteni igazságtalanság a szeretet igazsága.* Azé a szereteté, amely kivétel nélkül meg akarja menteni gyermekeit.

A kálvinizmus meglátta ezt az isteni igazságot s egész gondolkozásának alaptételévé tette a bűnbánatos megtérés egyetemes szükségességét. A kálvinizmus azt tanítja, hogy a kegyelmes Isten mindenkit meg akar gyógyítani, aki meg akar gyógyulni. De csak azt gyógyíthatja meg, aki magát betegnek tudja és vallja. Csakis önmaga állapíthatja ezt meg magáról, senki más ebben nem ítélhet fölötte. Csak a *bűnös* ember találkozhatik a *kegyelmes* Istennel, a felfuvalkodott ember a sorssal, a végzettel találkozik. Ez az a pont, ahol a kálvinizmust magát szokták fölfuvalkodottsággal vádolni, mivel azt tanítja, hogy Isten kiválasztja és eleve elrendeli azokat, akik a bűnből megtérnek és azokat, akik magukat megkeményítik a kárhozatra. Ha ez igaz volna, mondják, akkor Isten a legnagyobb igazságtalanságot követné el, a kiválasztottak pedig a legigazságtalanabb fölfuvalkodottsággal kérkedhetnének. De nem szabad elfeledni, hogy a kiválasztottak épp oly bűnösök, mint a többiek. Igazságtalanság csak abban az esetben történne, ha igazakról és nem igazakról lenne szó s Isten a nem igazakat választaná ki az igazak mellőzésével... De ha eljutunk arra a meggyőződésre, hogy nincsenek igazak, nyomban megszűnik az igazságtalanság. Keresztyén életünk első föltétele az, hogy ne tegyünk különbséget igaz és nem igaz közt. Mondjunk le a magunk igazáról, mint akik magunktól semmit sem tehetünk s kérjünk segítséget, mert Istennek minden ígérete hirdeti, hogy azt, aki nyomorúságban segítségért kiált, nem hagyja el. Mihelyt valaki a maga nyomorúságának tudatában kér segítséget, meghallgattatik. De lemarad az Isten országából az, aki a farizeusokkal kérdi: *micsoda hatalommal cselekszi Isten mindezeket?* Az ilyennek meg kell tanulnia azt, hogy Isten mégis csak jobban tudja a maga dolgát, mint ő.

III.

A második példa Lukács ev. 19. r. 12-27 v.-ben található.

„Egy nemes ember elméne messze tartományba... előszólván azért tíz szolgáját, ada nékik tíz girát és monda nékik: Kereskedjete, amíg visszajövök... És visszajövén előhívta azokat, akiknek a pénzt adta, hogy megtudja, hogy ki mint kereskedett. Eljőve az első, mondván: Uram, a te girád tíz girát nyert... És jöve a második, mondván: Uram, a te girád öt girát nyert... És jöve egy másik, mondván: Uram, imhol a te girád, amelyet egy keszkenőben eltéve tartottam. Mert félttem tőled, mivelhogy kemény ember vagy; elveszed azt, amit nem te tettél el és aratod, amit nem te vetettél. - És monda az ott állóknak: Vegyétek el tőle a girát és adjátok annak, akinek tíz girája van. És mondának néki: Uram, tíz girája van! És ő monda: Mondom néktek, *hogy mindenkinek, akinek van, adatik, akinek pedig nincs, még az is elvéte-tik, amije van*”. Itt abban van az igazságtalanság, hogy annak adatik, akinek van. Az emberi természet ellenkezőleg gondolkozik: Miért ad annak, akinek már úgylis van s miért vesz el attól, akinek nincs? Ennek az igazságtalanságnak az a magyarázata, hogy az ember a saját magáénak tartja magát, rendelkezni akar önmagával, mint aki Istennek semmivel se tartozik. De Isten *ellenségeinek* nevezi azokat, akik nem akarják, hogy ő uralkodjék rajtuk (27. v.)

Mert Isten uralkodni akar. Nem csinál úgy, mint a Sátán, aki Ádám és Éva esetétől elkezdve mindig azt mondja, hogy szolgálni akar és mindig alázasnak mutatkozik. Az ember elbízta magát, hogy milyen nagyszerű szolgát kapott. Pedig a *Sátán is uralkodni akar* s épen a hazugságával teszi magát urrá, tiporja el az embert. Ezzel szemben Isten a leghatározottabban kijelenti, hogy Ő uralkodni akar. A 10 parancsolatot is így vezeti be: „Én, az Úr, vagyok a te Istened.” Ezzel az Úrral szemben az embernek csak egy teendője lehet: az engedelmesség. Ha mi ezelőtt a tény előtt meghajlunk, az igazságtalanság rögtön megszűnik. Aki az Isten tulajdonosa, arra nézve nincs igazságtalanság. Aki gyarapszik, azt gyarapítja az Isten is, de mit kezdjen egy olyan szolgálattal, aki nem dolgozik, tehát szembehelyezkedik Istennel, az egyetemes lelki törvényekkel, amelyek a lelki életben épp oly érvényesek, mint a természeti törvények a fizikai világban! Aki szembeszáll ezekkel a törvényekkel, annak el kell vesznie. A mi életünk törvénye a szolgálat, nem az uralkodás. Aki ezt nem akarja megérteni, az ellenkezésbe jut az élet törvényeivel s azért el kell pusztulnia. A döntő tény, az, hogy az ember szolgál s az Isten Úr, ennél fogva az embernek szolgálnia kell az Urat. Dolgoznia kell az Isten céljaiért és aki dolgozik érte, semmit nem tartva meg magának, megérti az isteni igazság mély és áldott értelmét. Az Isten szolgálata *ajándék* s így szűnik meg az igazságtalanság. Isten *gyermekeket* teremtett s a *gyermek* felett akar uralkodni, akik a szolgálatban ajándékot kapnak tőle. Isten az ember szolgálata nélkül is épp oly nagy Úr marad, ellenben az ember aljassá válik s el-kárhozik, ha nem szolgál Neki. Ebben a szolgálatban nyilvánítja meg Isten bennem az Ő Lelkét. A szolgálatban kegyelmet gyakorol velem, mert nem engedi meg, hogy elpusztuljak magamban. Aki nem akarja, hogy Isten rajta uralkodjék, az elpusztul. Aki nem szolgál, az elvész, aki engedelmeskedik, az gyarapodik.

IV.

A harmadik példa mutatja meg Isten legnagyobb „igazságtalanságát”. Ez a szőlőmunkások példázata (Máté ev. 20. r. 1-16. v.), akiket reggeltől estig különböző időben hívott szőlőjébe a gazda. A munkások közül a legutolsók csak egy órát dolgoztak s mégis ugyanazt a bért kapták, mint az elsők. Nem szabad elfelednünk, hogy az elsők *megkapták azt a bért*, amiben a gazda megalkudott velük. Nem is emiatt zúgolódtak, hanem mert igazságtalannak tartották, hogy az utolsók is ugyanannyit kaptak, mint ők, akik a nap hevét és terhét hordozták. Igen jellemző eset ez az emberi igazságérzetre. Tudom, hogy miért dolgozom, ismerem a bért, amit kapni fogok, meg is kapom. De ha valaki, aki sokkal kevesebbet dolgozott és nem is volt kikötött bére: ugyanazt kapja, amit én, föl vagyok háborodva az igazságtalanság miatt. Nem, mintha én nem kaptam volna meg, ami illet, hanem mert más is megkapta, akit szerintem nem illetett meg. Most hallgassuk meg a gazda ítéletét: „Barátom nem cselekszem igazságtalannul veled, avagy nem tíz pénzben szerződte-e meg velem? Vedd, ami a tied és menj el... Avagy nem szabad-e nekem a magaméval azt tennem, amit akarok? Avagy a te szemed azért gonosz, mert én jó vagyok?” Mégis csak furcsa dolog - gondolják az emberek - hogy én egy egész életen át becsületesen és hűségesen dolgozom s akkor egy kedves testvérem bájosan belibben az utolsó órában s mindjárt besétál a paradicsomba! Ez igazságtalanság! Bizony az, ha az *első munkások* szemével nézzük a helyzetet. Az első munkások u. i. vakok voltak, gonosz volt a szemük, nem értették meg a gazda intencióit. A gazda által kikötött bért mindenik munkás megkapja. A lelki életben minden jó érzés, gondolat és cselekedet föltétlenül maga után vonja a neki megfelelő gyarapodást. Ez a bér mindenkinek kijár, aki az Isten országában dolgozik. De Isten *nemcsak bért akar nekünk adni*, hiszen mi nem *béres*ek vagyunk, hanem *gyermek*ek, akiknek *ajándékot* készített az Atya. És az ő *igazságos* szeretete az *első* munkásoknak akarta adni a *legnagyobb* ajándékot s előre örült a szíve, hogy milyen boldogok lesznek majd ezért az elsők, azok a legkedvesebb gyermekek, akik az élet üde hajnalától kezdve mindig vele

dolgoztak. Mi volt ez a titkos újjongással előkészített drága ajándék? *Az utolsó munkásokat akarta ajándékba adni az elsőeknek.* Azt gondolta, hogy gyermekei végtelenül boldogok lesznek, ha majd látják, hogy szerencsétlen testvéreiket, akik ebbe a munkába csak olyan későre érkeztek el, mégsem állítja hátrább az atyai szeretet. Azt hitte, örvideni fognak azon, hogy elkésett testvéreik végre is egyformák lettek velük. Gondolta: nem béresek, hogy ne értsék meg s haragudjanak érte, hanem gyermekek s szívükre ölelik testvéreiket, akik olyan sokáig voltak távol az atyai háztól, de végre mégis hazaérkeztek s az Atya elfogadja őket, úgy, amint vannak, mindent elfelejt s nem tesz különbséget gyermekei közt, hanem egyformán asztalhoz ülteti őket. Ez a legnagyobb isteni jutalom, amit az Atya szeretete kigondolhatott: az elveszettek megtalálásán, a halottak feltámadásán való öröm, mely egyformává teszi az Isten összes gyermekeit, hogy ne legyen többé köztük semmi különbség. Isten azt akarja, hogy mindenki az övé legyen. Mindenkit bűnösnek tekint, hogy végül mindeneket egyformán gyermekévé tehessen. *„Mindeneket bűn alá rekesztett, hogy mindeneken könyörüljön”* - mondja Pál apostol. Ez a *legnagyobb isteni igazság*, mert ez a *szeretet igazsága*. Örök igazság az Isten *gyermekei* számára, melyet csak a *béres* nem tud megérteni. Aki ezt az igazságot elfogadja s élete alapjává teszi, az keresztyén. Az megértette az evangéliumot. Aki nem fogadja el, azt lehet a világ szerint igaz, de mindörökké *béres* marad. Soha nem lesz *gyermek* s nem örökölhet, mert az örökségből a béresek kimaradnak. Mindnyájan meg vagyunk hívva az Atya kegyelmi szövetségébe s rajtunk áll, hogy béresek maradunk-e, vagy gyermekek leszünk, akik meghallották az Atya hívó szavát s nem mondták: elmegyek Uram, hanem szó nélkül elmentek, hogy elérhessék a boldog, örök életet.

Bűnbánat, engedelmesség, szeretet: ez a három feltétel a hívő ember áldott örök-életének kulcsa. Ebből a háromból szövődik össze az az emberi magatartás, amelynek számára megnyílik az örökkévaló isteni *Igazság kapuja*. Az ilyen lelkek tudják és vallják győzedelmes újjongással: *mindig az Istennek van igaza*, mert Isten: Szeretet.